

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“ΤΟ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΩΣ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ”

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΡΟΥΚΑΝΑΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2019

Ο Παναγιώτης Δημόπουλος βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά δικό μου. Οποιας πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρος μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Δημόπουλος Παναγιώτης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες και την εκτίμηση μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Ρουκανά Σπυρίδων, για την πολύτιμη συνεισφορά του, την εποικοδομητική βοήθεια και συνεργασία καθώς και για την καθοδήγηση του, όχι μόνο κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής εργασίας αλλά και κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα αλλά δυο μέλη της επιτροπής τον κ. Κότιο Άγγελο και την κα. Σημίτη Μαριλένα για το χρόνο τους και τις ουσιαστικές παρατηρήσεις τους. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω και την οικογένεια μου για την αμέριστη συμπαράσταση και βοήθεια τους κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περίληψη

Η παγκόσμια οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας, της οποίας τα αποτελέσματα είναι ορατά στη χώρα μας μέχρι σήμερα, επανάφερε στο προσκήνιο τη συζήτηση για την επιτυχία των σκανδιναβικών οικονομιών τις τελευταίες δεκαετίες. Οι οικονομίες αυτών των κρατών ως επί το πλείστον ανταπεξήλθαν της οικονομικής κρίσης συνδυάζοντας θετικά οικονομικά αποτελέσματα στους μακροοικονομικούς δείκτες αλλά και στους κοινωνικοοικονομικούς, όπως της ανισοκατανομής εισοδήματος. Το σκανδιναβικό μοντέλο ανάπτυξης στηριζόμενο στις θεμελιώδεις αξίες του κράτους πρόνοιας, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες ανάγκες της παγκόσμιας οικονομίας και υλοποιώντας τις κατάλληλες μεταρρυθμίσεις ιδιαίτερα στους τομείς της έρευνας, της ανάπτυξης και της τεχνολογίας έχει αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Όμως η εφαρμογή του συγκεκριμένου μοντέλου σε οικονομίες κρατών με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά είναι εκ των πραγμάτων αρκετά δύσκολη, καθώς η επιτυχία του σκανδιναβικού μοντέλου έγκειται εν πολλοίς στο τρίπτυχο εμπιστοσύνη, ισότητα, ομοιογένεια, στοιχεία τα οποία διαμορφώθηκαν και ενσωματώθηκαν εντός των σκανδιναβικών κοινωνιών σε βάθος δεκαετιών. Εντούτοις οι προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, με την αυξανόμενη οικονομική ανταγωνιστικότητα από τις χώρες της Ασίας καθώς και τη μετανάστευση, αποτελούν κάποιους από τους κινδύνους που απειλούν να φθείρουν το σκανδιναβικό οικοδόμημα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	2
Περίληψη	3
Περιεχόμενα Πινάκων και Γραφημάτων	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	6
1.1 Σκοπός της Διπλωματικής Εργασίας	6
1.2 Διάρθρωση εργασίας.....	7
1.3 Συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ .	8
2.1 Εισαγωγή	8
2.2 Ιστορικό πλαίσιο	8
2.3 Τα χαρακτηριστικά των Σκανδιναβικών Κρατών Πρόνοιας	10
2.4 Κοινωνική εμπιστοσύνη	14
2.5 Δημοκρατική διακυβέρνηση και τοπικές κυβερνήσεις.....	18
2.6 Συμπεράσματα	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	21
.....	21
3.1 Εισαγωγή	21
3.2 Βασικά χαρακτηριστικά Κράτους Πρόνοιας	22
3.3 Ιστορική εξέλιξη του κράτους πρόνοιας.....	26
3.4 Η περίοδος αμφισβήτησης του κράτους πρόνοιας και η ανάγκη για μεταρρυθμίσεις	29
3.5 Συμπεράσματα	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ	32
.....	32
4.1 Εισαγωγή	32
4.2 Εργασιακές πολιτικές, ισότητα μισθών και συλλογικές διαπραγματεύσεις..	33
4.2.1 Μοντέλο Rehn-Meidner και παραγωγικότητα.....	33
4.2.2 Συλλογικές διαπραγματεύσεις	37
4.2.3 Πολιτικές για την εργασία και την καταπολέμηση της ανεργίας	40
4.3 Καινοτόμες επιχειρήσεις και τεχνολογία.....	45
4.4 Οι οικονομικές επιδόσεις των Σκανδιναβικών κρατών το 2018	47
4.5 Συμπεράσματα	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	50

Περιεχόμενα Πινάκων και Γραφημάτων

Πίνακας 1: Δείκτης ισότητας των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το 2015	14
Πίνακας 2: Κοινωνική εμπιστοσύνη στα Ευρωπαϊκά κράτη, βασισμένο στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα του 2014 (Το 0 είναι ο χαμηλότερος δείκτης εμπιστοσύνης και το 10 ο υψηλότερος).....	16
Πίνακας 3: Δείκτης Αντίληψης για τη Διαφθορά για το 2017	17
Πίνακας 4: Δημόσιες δαπάνες για οικογενειακές παροχές επί του ΑΕΠ, 1980-2015.	23
Πίνακας 5: Κοινωνική δημόσια δαπάνη επί του ΑΕΠ για το 2016	25
Πίνακας 6: Δείκτης ανισότητας εισοδήματος για το 2017	36
Πίνακας 7: Ποσοστό συμφωνίας συλλογικών διαπραγματεύσεων	37
Πίνακας 8: Δείκτης Νομοθεσίας στις εργασιακές συνθήκες, 2014.....	38
Γράφημα 1: Ποσοστό ανεργίας στη Φιλανδία από 1950-2018	40
Γράφημα 2: Ποσοστό ανεργίας στη Σουηδία (1980-2018)	41
Γράφημα 3: Ποσοστό ανεργίας στη Δανία (1996-2018).....	41
Γράφημα 4: Ποσοστό ανεργίας στη Νορβηγία (1990-2018).....	42
Πίνακας 9: Δημόσιες Δαπάνες επί του ΑΕΠ σε ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση το 2015	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1.1 Σκοπός της Διπλωματικής Εργασίας

Ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση και η κατανόηση των πολιτικών που ακολουθούν τα σκανδιναβικά κράτη για την χάραξη του κράτους πρόνοιας και του σκανδιναβικού οικονομικού μοντέλου. Το Σκανδιναβικό μοντέλο ανάπτυξης αποτελεί ένα ζήτημα διεθνούς μελέτης και ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος εδώ και δεκαετίες, ιδιαίτερα μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, διότι τα εντυπωσιακά αποτελέσματα τα οποία έχουν προκύψει σε μακροοικονομικό επίπεδο αλλά και στον τομέα της κοινωνικής ευμάρειας σε αυτή την περιοχή συντελούν στη διεθνή του αναγνώριση και αποδοχή. Στις δεκαετίες του 1950 και 1960 και στις αρχές του 1970, η λεγόμενη και ως χρυσή εποχή, το σκανδιναβικό μοντέλο αναγνωρίστηκε ως επιτυχημένο οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης διότι συνδύασε την τάχιστη ανάπτυξη των συνθηκών διαβίωσης με ένα γενναιόδωρο σύστημα πρόνοιας. Τις επόμενες δύο δεκαετίες η οικονομική ανάκαμψη ήταν μικρότερη και προέκυψαν σοβαρά μακροοικονομικά προβλήματα, τα οποία έθεσαν σε αμφισβήτηση την επιτυχία αυτών των κρατών. Όμως σταδιακά επανάκτησε τη φήμη του, εξαιτίας των τροποποιήσεων και μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκαν από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, επιτυγχάνοντας εντυπωσιακά αποτελέσματα στο σύνολο των μακροοικονομικών δεικτών και ξεπερνώντας με επιτυχία τη διεθνή οικονομική κρίση του 2008, ιδιαίτερα αν τα δημόσια οικονομικά των τεσσάρων χωρών (Σουηδία, Δανία, Νορβηγία, Φιλανδία) συγκριθούν με αυτά των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών. (Valkonen & Vihriälä 2014).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το διεθνές ενδιαφέρον για την επιτυχία αυτών των κρατών αναζωπυρώθηκε και προκάλεσε ένα πλήθος ερωτημάτων. Ένα από τα βασικότερα ερωτήματα που προκύπτουν είναι αν πράγματι οι σκανδιναβικές οικονομίες παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους και σε ποιο βαθμό, ώστε να θεωρηθούν ως ένα ενιαίο οικονομικό μοντέλο. Επιπροσθέτως πολλοί ερευνούν τα αίτια που έχουν οδηγήσει αυτές τις μικρές πληθυσμιακά και οικονομικά χώρες να επιτυγχάνουν παρόμοιες ή και καλύτερες οικονομικές επιδόσεις συγκριτικά με αρκετά μεγαλύτερα κράτη και οικονομίες; Άλλοι διερωτώνται αν μπορεί το Σκανδιναβικό μοντέλο να αποτελέσει μια εναλλακτική μορφή καπιταλισμού, όπως στο παρελθόν πολλοί έχουν

ισχυριστεί ότι αποτέλεσε τον τρίτο δρόμο και αν σήμερα μπορεί να εφαρμοστεί σε άλλα κράτη; Τέλος ερωτήματα προκύπτουν για τις ριζικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις που έχουν συμβεί από τη δεκαετία του 1990 μέχρι τις μέρες μας συγκριτικά με τις απαρχές του μοντέλου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνεχόμενες προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα και κατά πόσον αυτές οι μεταρρυθμίσεις έχουν μετασχηματίσει τη δομή του σκανδιναβικού μοντέλου.

1.2 Διάρθρωση εργασίας

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί την εισαγωγή της εργασίας καθώς αναφέρεται ο σκοπός της εργασίας, η δομή και η μεθοδολογία και η συνεισφορά της εργασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται το ιστορικό πλαίσιο της Σκανδιναβίας σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, η κοινωνική της δομή και τα βασικά χαρακτηριστικά όπως η κοινωνική εμπιστοσύνη, η ισότητα, η συναίνεση και η συνεργασία καθώς και η δημοκρατική διακυβέρνηση τα οποία αποτελούν τους ακρογωνιαίους λίθους διαμόρφωσης του σκανδιναβικού μοντέλου.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται ο πυρήνας του σκανδιναβικού οικονομικού μοντέλου, δηλαδή το κράτος πρόνοιας, μέσω της επεξήγησης των βασικών τυπολογιών του όρου, της ιστορικής του διαδρομής τις τελευταίες δεκαετίες και των διαρκών προκλήσεων που παρουσιάζονται και πως έχει μετασχηματιστεί εξαιτίας τούτων των προκλήσεων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι πιο πρόσφατες οικονομικές επιδόσεις των σκανδιναβικών κρατών και τα βασικά εργαλεία για την επίτευξη των στόχων, όπως το παραγωγικό μοντέλο που ακολουθείται, οι ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση και ο ρόλος της καινοτομίας στις σκανδιναβικές οικονομίες.

Τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει το σύνολο των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας καθώς και απαντήσεις στα ερωτήματα για τη δυνατότητα εφαρμογής του και σε άλλα κράτη και την ικανότητα διατήρησης του στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

1.3 Συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας

Η συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του σκανδιναβικού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, αναλύοντας τις διαφορετικές πτυχές και τα βασικά χαρακτηριστικά του. Αναδεικνύονται οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ των κρατών που το απαρτίζουν καθώς και το αν τελικά μπορεί να χαρακτηριστεί ως ενιαίο.

Επίσης αναλύονται εις βάθος όλα εκείνα τα κοινά οικονομικά και κοινωνικά δομικά υλικά που συμβάλλουν στην ύπαρξη αυτού του μοντέλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

2.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει εν συντομία το ιστορικό πλαίσιο δημιουργίας και διαμόρφωσης του σκανδιναβικού μοντέλου ανάπτυξης και τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού. Αναλυτικότερα θα παρουσιαστούν οι απαρχές του κράτους πρόνοιας κατά τη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων, τα κοινά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των σκανδιναβικών κρατών και τα αίτια που συντέλεσαν στην ελάχιστη ύπαρξη ανισοτήτων εντός των σκανδιναβικών κρατών. Στη συνέχεια θα αναλυθούν τα βασικά στοιχεία του σκανδιναβικού μοντέλου πρόνοιας όπως τα υψηλά επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης, η καταπολέμηση της διαφθοράς, η ισότητα και η δημοκρατική διακυβέρνηση και η σπουδαιότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης.

2.2 Ιστορικό πλαίσιο

Η Σκανδιναβία ή Βορράς (Nordic) όπως συνηθίζεται να αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία αποτελείται γεωγραφικά από τη Δανία, τη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Φιλανδία, ενώ πολλοί εντάσσουν και την Ισλανδία στο γκρουπ αυτών των χωρών. Η ιστορία της περιοχής ως προς τα οικονομικά και κοινωνικά της γνωρίσματα που θα εξεταστούν ουσιαστικά έχει ως αφετηρία τον 18^ο αιώνα κατά τον οποίο οι έννοιες της ισότητας και της ελευθερίας διαδραμάτισαν σημαντικότερο ρόλο έναντι της έννοιας του έθνους, όπως συνέβη σχεδόν στο σύνολο της ευρωπαϊκής ηπείρου. Αυτό επέτρεψε να διαδοθούν και να κυριαρχήσουν αξίες όπως η ελευθερία του ατόμου παράλληλα με τις αγροτικές αξίες της συλλογικότητας και της κοινότητας (Χίλσον 2012). Συνεπώς προκύπτουν ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που την προσδιορίζουν έναντι της υπόλοιπης Ευρώπης και την οδηγούν στην ύπαρξη και χάραξη μιας αυτόνομης σκανδιναβικής πορείας, όπως παραδείγματος χάρη η μη εμπλοκή στις μεγάλες ευρωπαϊκές συγκρούσεις.

Η ομαλή λειτουργία του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στις σκανδιναβικές χώρες μπορεί να βρεθεί πίσω στην προ-βιομηχανική εποχή. Η μετάβαση των σκανδιναβικών οικονομιών από τις ημι-φεουδαρχικές αγροτικές κοινωνίες σε εύπορες κοινωνικές πολιτείες ήταν σε μεγάλο βαθμό ειρηνική. Η διάλυση της φεουδαρχίας ακολουθήθηκε αμέσως από την άνοδο των ανεξάρτητων αγροτών (Iqbal & Todi 2015).

Επιπροσθέτως το γεγονός πως ήταν φτωχές και απομονωμένες αγροτικές περιοχές συντέλεσαν στο να αναπτυχθούν ευκολότερα αξίες όπως η συλλογικότητα και η ομοιογένεια, στοιχεία απαραίτητα για την ύπαρξη ενός ενιαίου μοντέλου, αυτό που ονομάστηκε τη δεκαετία του 1930, ως Σκανδιναβικό. Σύμφωνα με τον Milton Friedman σε μια συνέντευξη του στο περιοδικό *The New Perspectives Quarterly* (σελ.37-43) *“Αν και δεν είναι τόσο αληθινό τώρα όσο ήταν παλαιότερα, εξαιτίας της μετανάστευσης, οι σκανδιναβικές χώρες έχουν ένα πολύ μικρό ομοιογενή πληθυσμό”*, η οποία εκ τοις πράγματι κρίνεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη και την διατήρηση αυτού του μοντέλου. Οι πέντε σκανδιναβικές χώρες είχαν ιστορικό ομοιογενούς πληθυσμού με αποτέλεσμα η ανισότητα μεταξύ των διαφόρων τμημάτων του πληθυσμού να ήταν ελάχιστη (Iqbal & Todi 2015). Αυτό εξηγείται και από το γεγονός της γεωγραφικής της θέσης και του κλίματος της, τα οποία συντέλεσαν στην γεωγραφική και πληθυσμιακή απομόνωση της εν μέρει από την υπόλοιπη Ευρώπη τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Το αποτέλεσμα της ομοιογένειας του πληθυσμού ήταν πως οι περισσότεροι κάτοικοι είχαν παρόμοια κοινωνικοοικονομικά αιτήματα και κάθε πολιτική πρωτοβουλία που λαμβανόταν, ικανοποιούσε σχεδόν καθολικά την κοινωνία, διευκολύνοντας την προώθηση των μεταρρυθμίσεων. Αξίζει να επισημανθεί πως μέχρι το 1905 Σουηδία, Νορβηγία και Δανία ήταν ένα κράτος, γεγονός που ενίσχυσε την ομοιογένεια τους. Επίσης υπάρχει γλωσσική ομοιογένεια καθώς η σουηδική, νορβηγική και δανέζικη γλώσσα παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες. Τέλος υπάρχει και θρησκευτική ομοιογένεια, με τον προτεσταντισμό να είναι η επικρατούσα θρησκεία.

Πώς όμως η έννοια του σκανδιναβικού μοντέλου απέκτησε τη σημερινή φήμη; Απαρχή αποτέλεσε η δημοσίευση του βιβλίου *“Sweden The Middle Way”*(1936) του Marquis Childs το οποίο για πρώτη φορά γνωστοποιούσε την ύπαρξη ενός οικονομικού μοντέλου με συμβιβασμό ανάμεσα στο φιλελεύθερο καπιταλισμό και τον κρατικό σοσιαλισμό, ήτοι έναν συνδυασμό καπιταλισμού της ελεύθερης αγοράς με ένα καθολικό κράτος πρόνοιας και συλλογικών διαπραγματεύσεων σε εθνικό επίπεδο. Αυτή ήταν η ιδέα της «μέσης οδού» η οποία ήταν η εναλλακτική λύση

(σοσιαλδημοκρατική) ανάμεσα στον φιλελευθερισμό των ΗΠΑ και τον σοσιαλισμό της Σοβιετικής Ένωσης.

Αν και υπάρχουν αρκετές διαφορές μεταξύ των σκανδιναβικών χωρών, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, όλες έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Αυτές περιλαμβάνουν την υποστήριξη ενός "καθολικού" κράτους πρόνοιας με στόχευση στην ενίσχυση της ατομικής αυτονομίας και στην προώθηση της κοινωνικής κινητικότητας, ένα εταιρικό σύστημα το οποίο περιλαμβάνει μια τριμερή συμφωνία στην οποία οι εκπρόσωποι του εργατικού δυναμικού και των εργοδοτών διαπραγματεύονται τους μισθούς και την πολιτική της αγοράς εργασίας που μεσολαβεί η κυβέρνηση και τη δέσμευση για ευρεία ιδιωτική ιδιοκτησία, ελεύθερες αγορές και ελεύθερο εμπόριο (Institute of Economic Affairs 2013). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά του μοντέλου θα αναλυθούν διεξοδικότερα στα επόμενα κεφάλαια.

Τη σημερινή εποχή, στην οποία διαρκώς οι κοινωνικές ανισότητες αυξάνονται, οι σκανδιναβικές οικονομίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον για έναν επιπρόσθετο λόγο.

Στην ομάδα των οικονομιών του ΟΟΣΑ, τα πλεονεκτήματα της συνεργασίας και της αμοιβαίας βοήθειας, όπως επισημαίνει ο Krogotkin, αναμφισβήτητα αποτελούν το καλύτερο παράδειγμα από τις σκανδιναβικές χώρες της Ευρώπης: τη Δανία, τη Φινλανδία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία. Αυτές οι σκανδιναβικές χώρες κατά μέσον όρο υπερτερούν των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ στα περισσότερα μέτρα οικονομικής απόδοσης, παρά το γεγονός ότι έχουν το υψηλότερο επίπεδο κοινωνικών δαπανών, τους υψηλότερους φόρους και την εκτεταμένη ρύθμιση της αγοράς εργασίας, τις πιο πιεσμένες μισθολογικές δομές στον κόσμο και τα πιο γενναιόδωρα οφέλη για την ανεργία (Storm 2012).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα οικονομικών δεικτών όπως ο GINI Index και Human Development Index οι σκανδιναβικές χώρες βρίσκονται στις πρώτες θέσεις των κρατών με τις λιγότερες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, χαμηλά επίπεδα φτώχειας και ανεργίας, παράλληλα με αξιοσημείωτες επιδόσεις στους δείκτες της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης.

2.3 Τα χαρακτηριστικά των Σκανδιναβικών Κρατών Πρόνοιας

Το εκτεταμένο κράτος πρόνοιας στις σκανδιναβικές χώρες είναι γνωστό με το όνομα του σκανδιναβικού ή του σκανδιναβικού μοντέλου πρόνοιας. Ο Esping-Andersen (1990) ξεκίνησε μια ευρέως χρησιμοποιούμενη τυπολογία του κράτους πρόνοιας, όπου το σκανδιναβικό μοντέλο συνδέεται με καθολικά κοινωνικά

δικαιώματα προς όλους, δηλαδή η επιλεξιμότητα για τις ρυθμίσεις κοινωνικής πρόνοιας είναι ατομική και ανεξάρτητη από τις συνεισφορές καθώς και από την κοινωνική κατάσταση (Andersen 2015).

Σύμφωνα με τον Korkman (2007) ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ένα κοινωνικό και οικονομικό σύστημα το οποίο μπορεί να αναφέρεται ως το σκανδιναβικό μοντέλο, απαριθμεί τα κύρια χαρακτηριστικά του μοντέλου ως εξής: *Ένα ολοκληρωμένο κράτος πρόνοιας που χρηματοδοτείται από φόρους εισοδήματος και κατανάλωσης, υψηλές δημόσιες δαπάνες στις επενδύσεις, στην εκπαίδευση, στην υγεία και την παιδική φροντίδα και ένα σύνολο θεσμών της αγοράς εργασίας που περιλαμβάνει ισχυρά συνδικάτα και ενώσεις εργοδοτών, συντονισμό μισθών, ενεργητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας και γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας.* Οι οικονομολόγοι υπογραμμίζουν ακόμη περισσότερο την επιτυχία του Σκανδιναβικού Μοντέλου στο παρελθόν, σημειώνοντας τις καλές οικονομικές επιδόσεις των Σκανδιναβικών χωρών παρά τα νεοκλασικά οικονομικά εγχειρίδια και τη συμβατική γνώση που υποδηλώνουν ότι τα γενναιόδωρα οφέλη πρόνοιας και οι υψηλές δημόσιες δαπάνες παρεμποδίζουν την ανάπτυξη αντί να την ενισχύσουν (Korkman 2007). Αν θα μπορούσαμε να διακρίνουμε ορισμένα χαρακτηριστικά των σκανδιναβικών κοινωνιών θα ήταν τα εξής. Η καθολικότητα (universalism) και η ισότητα.

Βασικός πυλώνας δημιουργίας και ανάπτυξης του σκανδιναβικού μοντέλου και του κράτους πρόνοιας είναι η οικουμενικότητα ή αλλιώς καθολικότητα (*universalism*) στην κοινωνική πολιτική και στο κράτος πρόνοιας. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της παροχής κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως η δωρεάν υγεία, η δωρεάν εκπαίδευση, τα υψηλά επιδόματα ανεργίας, την περίθαλψη των ηλικιωμένων και την προστασία της οικογένειας και επεκτείνονται σε όλους τους πολίτες ανεξαρτήτου κοινωνικής τάξης. Το καθολικό σύστημα προσφέρει ομοιόμορφες υπηρεσίες στο σύνολο της χώρας και οι πολίτες αυτής έχουν ίση πρόσβαση στις υπηρεσίες. Βέβαια για την επίτευξη της καθολικότητας κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη υψηλής φορολογίας, ώστε να προκύψουν οι κατάλληλοι οικονομικοί πόροι για την υλοποίηση της παροχής των κοινωνικών αγαθών προς όλους (Sipila 2016).

Πολλοί όπως ο Κρίστενσεν έχουν συνδυάσει την ίδια την ύπαρξη του κοινωνικού κράτους με την καθολικότητα, διότι από αυτή πηγάζει και διασφαλίζεται ο δεύτερος πυλώνας του κράτους πρόνοιας, η ισότητα (*egalitarianism*) και κατά επέκταση και ο τρίτος πυλώνας, η αλληλεγγύη (*solidarity*). Υπάρχει δηλαδή ένα πλέγμα αξιών τα οποία είναι απαραίτητα για την διατήρηση του σκανδιναβικού μοντέλου. Θα μπορούσε να

ειπωθεί πως η καθολικότητα είναι η ουσία του κράτους πρόνοιας: το κράτος είναι ο μοναδικός οργανισμός που εγγυάται τα κοινωνικά δικαιώματα, την ισότιμη πρόσβαση και την πλήρη κάλυψη αυτών. Από αυτή την άποψη προκύπτει ένα ακόμη χαρακτηριστικό του κοινωνικού κράτους, ο ρόλος του κράτους.

Το σκανδιναβικό μοντέλο πρόνοιας στηρίζεται ή τουλάχιστον μέχρι πριν λίγα χρόνια όπως θα αναλυθεί παρακάτω στην επικράτηση του κράτους ως προς τις ρυθμίσεις και εν τέλει συμφωνίες για τα ζητήματα τα οποία ρυθμίζουν τις σχέσεις του κράτους και των πολιτών και την κοινωνική πρόνοια. Οι σχέσεις μεταξύ κράτους και πολίτη στα σκανδιναβικά κράτη υπάρχουν εδώ και πολλές δεκαετίες και είναι ιδιαίτερα ανθεκτικές. Ο ρόλος του κράτους είναι εμφανής μέσω των εκτεταμένων δημόσιων επενδύσεων και παροχών και επιτυγχάνεται χάρη στην υψηλή φορολογία η οποία συνήθως συλλέγεται από την τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία έχει ενισχυμένο ρόλο χάρη στην αποκεντρωμένη διοίκηση που υπάρχει στα σκανδιναβικά κράτη (Alestalo κ.ά. 2009). Βεβαίως ασκείται κριτική πως τα καθολικά κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι οικονομικά βιώσιμα.

Ο αντίλογος σε αυτό σύμφωνα με τον Mike Danson είναι πως όταν όλοι οι πληθυσμοί λαμβάνουν υπηρεσίες δωρεάν εκπαίδευσης και υγειονομικής περίθαλψης, ταυτόχρονα γίνονται πιο ικανοί να συμμετάσχουν στο εργατικό δυναμικό, καθώς έχουν αποκτήσει καλύτερη υγειονομική περίθαλψη, άρα η υγεία τους είναι σε υψηλό επίπεδο, ενώ είναι και περισσότερο καταρτισμένοι και εξειδικευμένοι. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε υψηλότερη παραγωγικότητα, συμβάλλοντας στην αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Danson κ.ά. 2012). Ένα άλλο επιχείρημα από οικονομική απόψεως υπέρ της καθολικότητας, είναι ότι βοηθά στη σταθεροποίηση των επιδράσεων των επιχειρηματικών κύκλων. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια των υφέσεων, τα νοικοκυριά κερδίζουν λιγότερα λόγω της περικοπής των αμοιβών τους, αλλά μηχανισμοί όπως η προοδευτική φορολογία εξασφαλίζουν ότι πληρώνουν επίσης λιγότερο στο κράτος. Ταυτόχρονα, τα οφέλη που λαμβάνουν από το κράτος δεν παραβιάζονται, αφήνοντας έτσι τις μεμονωμένες οικονομικές μονάδες σε πολύ καλύτερη κατάσταση από ότι θα ήταν χωρίς την ύπαρξη των καθολικών κοινωνικών δικαιωμάτων (Iqbal κ.ά 2015).

Αναφορικά με την ισότητα η ιστορική κληρονομιά των σκανδιναβικών χωρών είναι αυτή των αρκετά μικρών τάξεων, των εισοδημάτων και των διαφορών μεταξύ των φύλων. Η σκανδιναβική διαδρομή προς τη σύγχρονη δομή της τάξης δημιουργήθηκε χάρη στην ισχυρή θέση της αγροτών, την εξασθενημένη θέση των ιδιοκτητών και με

την ειρηνική και μάλλον εύκολη πρόσβαση της εργατικής τάξης στο κοινοβουλευτικό σύστημα και στις διαπραγματεύσεις για την αγορά εργασίας. Αυτή η κληρονομιά παρατηρείται στις μικρές εισοδηματικές διαφορές και στην μη ύπαρξη της φτώχειας (Yngwe κ.ά. 2005). Οι σκανδιναβικές χώρες είναι μεταξύ των πιο ίσων όσον αφορά τη αναδιανομή του εισοδήματος. Χρησιμοποιώντας ως μονάδα μέτρησης το συντελεστή Gini της ανισότητας εισοδήματος (όπου 1 αντιπροσωπεύει πλήρη ανισότητα και 0 αντιπροσωπεύει πλήρη ισότητα), τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για παράδειγμα δίνουν στις ΗΠΑ μια βαθμολογία 0,39 και στο Ηνωμένο Βασίλειο βαθμολογία 0,35 – ελαφρώς πιο πάνω από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που είναι 0,31. Αντίθετα οι πέντε σκανδιναβικές χώρες, κυμαίνονταν από 0,26 της Δανίας μέχρι 0,28 της Σουηδίας (The Conversation 2018).

Άλλο ένα βασικό χαρακτηριστικό ισότητας είναι πως η Σκανδιναβία φημίζεται για τις μικρές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων. Οι δήμοι έχουν σημαντικό μέρος των ευθυνών για την φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων και των αναπήρων και αυτό οδηγεί τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών να είναι ιδιαίτερα υψηλά. Με αυτόν τον τρόπο οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων διαδραματίζουν μικρότερο ρόλο στις σκανδιναβικές χώρες συγκριτικά με άλλα κράτη του αναπτυγμένου κόσμου (Alestalo κ.ά.2016). Πώς όμως η παραπάνω διατύπωση αποδεικνύεται στατιστικώς; Χαρακτηριστικά όπως θα δούμε είναι τα αποτελέσματα του Δείκτη Ισότητας των Φύλων (Gender Equality Index) ο οποίος συγκρίνει τα αποτελέσματα των 28 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και βασίζεται σε έξι βασικούς τομείς (εργασία, χρήματα, γνώση, χρόνος, δύναμη και υγεία) και δύο δορυφορικούς τομείς (βία κατά των γυναικών και διασταυρούμενες ανισότητες).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 του Δείκτη ισότητας των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2015 την πιο υψηλή επίδοση με άριστα το 100 την σημειώνει η Σουηδία με 82,6 και ακολουθεί η Δανία με 76,8 και η Φιλανδία με 73, ξεπερνώντας τον μέσο όρο των 28 κρατών που είναι 66,2. Ακολουθούν η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Κάτω Χώρες, ενώ τα κράτη με τις χαμηλότερες βαθμολογίες είναι χώρες της Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης, όπως η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Κροατία

Πίνακας 1: Δείκτης ισότητας των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το 2015

Χώρα	Δείκτης
SE	82.6
DK	76.8
FI	73.0
NL	72.9
FR	72.6
UK	71.5
BE	70.5
IE	69.5
LU	69.0
SI	68.4
ES	68.3
EU-28	66.2
DE	65.5
AT	63.3
IT	62.1
MT	60.1
BG	58.0
LV	57.9
PL	56.8
LT	56.8
EE	56.7
PT	56.0
CY	55.1
CZ	53.6
HR	53.1
SK	52.4
RO	52.4
HU	50.8
EL	50.0

(Πηγή: European Institute for Gender Equality, 2015)

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω παρατηρούμε ότι η ισότητα στις σκανδιναβικές οικονομίες είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη και προσφέρει πολλαπλά οικονομικά οφέλη, καθώς δεν αποκλείονται κοινωνικές ομάδες ούτε από την πολιτική ούτε από την οικονομική ζωή. Όλοι είναι πρόθυμοι να προσφέρουν και να εργαστούν αφού δεν αισθάνονται και δεν είναι στην πράξη κοινωνικά αποκλεισμένοι.

2.4 Κοινωνική εμπιστοσύνη

Η εμπιστοσύνη έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών τόσο από κοινωνιολόγους όσο και από οικονομολόγους από τη δεκαετία του 1980. Η εμπιστοσύνη θεωρείται συχνά ως μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου μιας κοινωνίας. Σύμφωνα με έναν από τους πιο γνωστούς ερευνητές στον τομέα, Robert Putnam, το κοινωνικό κεφάλαιο πρέπει να θεωρείται ως άθροισμα των κανόνων, της εμπιστοσύνης και των δικτύων (Nordic Council of Ministers 2018). Αν αναλύσουμε επιγραμματικά

τον όρο της κοινωνικής εμπιστοσύνης, είναι ο βαθμός στον οποίο οι άνθρωποι εμπιστεύονται άλλους άγνωστους ανθρώπους, κάτι το οποίο στα σκανδιναβικά κράτη εντοπίζεται σε υψηλό βαθμό.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του σκανδιναβικού μοντέλου είναι το σύμπλεγμα της ατομικής αυτονομίας, της κοινωνικής εμπιστοσύνης και της κοινωνικής συνοχής. Οι κοινωνίες στα Σκανδιναβικά κράτη είναι κατά γενική ομολογία ατομιστικές σε υψηλό βαθμό, λόγω της καθολικότητας της κοινωνικής νομοθεσίας, της ατομικής φορολογίας των ζευγαριών και της προστασίας των οικογενειών. Όπως θα ήταν λογικό, αυτό θα σήμαινε πως η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και εμπιστοσύνης θα ήταν δύσκολο να επιτευχθεί, όμως αυτό στην πράξη δεν συμβαίνει καθώς σύμφωνα με τις έρευνες του ΟΟΣΑ υπάρχουν υψηλά ποσοστά εμπιστοσύνης όχι μόνο προς τα άλλα μέλη της κοινωνίας αλλά και προς τους κυβερνητικούς θεσμούς και προς τη δικαιοσύνη (Delhey κ.ά. 2011). Αυτό έχει ως συνέπεια από οικονομικής απόψεως να υπάρχουν χαμηλότερα κόστη συναλλαγών, αφού όταν οι άνθρωποι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον και την νομοθεσία δεν καταφεύγουν σε δικαστικές διαμάχες. Επιπροσθέτως οι δικαστικές υποθέσεις και οι κοινωνικές συγκρούσεις επιλύονται ταχύτερα χωρίς να λαμβάνουν χώρα μακροχρόνιες και δαπανηρές δικαστικές διαδικασίες, οι οποίες εκτός του κόστους, λαμβάνουν χρόνο από την παραγωγή της εργασίας (Iqbal κ.ά. 2015). Επιπροσθέτως άλλο ένα οικονομικό όφελος σύμφωνα με τον Bjornskov (2017) ότι μια αύξηση κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες στην κοινωνική εμπιστοσύνη υπολογίζεται ότι μπορεί να αυξήσει την οικονομική ανάπτυξη σε μια χώρα κατά μισή ποσοστιαία μονάδα. Η κοινωνική εμπιστοσύνη επίσης έχει και επιπλέον οφέλη όχι μόνο οικονομικής υφής, αλλά που ωφελούν τόσο το άτομο όσο και την κοινωνία. Για παράδειγμα, αρκετές μελέτες δείχνουν μια ισχυρή σχέση μεταξύ εμπιστοσύνης και ατομικής ευτυχίας, καθώς οι άνθρωποι αισθάνονται καλά με το να ζουν σε μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον, με συνέπεια να έχουν μεγαλύτερο έλεγχο στη ζωή τους και έχουν καλύτερες ευκαιρίες ζωής. Η εμπιστοσύνη έχει επίσης θεωρηθεί ότι συνεισφέρει στην συνεργασία εντός μιας κοινωνίας, στην ενίσχυση της ενασχόλησης με την πολιτική και τα κοινά, ήτοι τη δημοκρατικής ανάπτυξη της κοινωνίας, καθώς και στη μείωση της εγκληματικότητας (Nordic Council of Ministers 2018).

Από πολλούς θεωρείται ότι η κοινωνική εμπιστοσύνη είναι ο πυλώνας του κοινωνικού κράτους και κατά επέκταση του σκανδιναβικού μοντέλου ανάπτυξης. Χώρες με υψηλά ποσοστά εμπιστοσύνης παρουσιάζουν λιγότερη διαφθορά, είναι πιο

αποτελεσματικές στους τομείς της συνεργασίας και της κοινωνικής ευτυχίας και λειτουργούν καλύτερα οι δημοκρατίες τους. Η κοινωνική εμπιστοσύνη συντελείται από δύο αλληλένδετες μορφές ισότητας, την οικονομική ισότητα και την ισότητα των ευκαιριών (Mewes 2012). Όπως επισημαίνει ο Ulf Andreasson στο Σκανδιναβικό Συμβούλιο των Υπουργών του 2017 (σελ 21) «είναι δύσκολο να φανταστούμε κοινωνικά μοντέλα όπως των σκανδιναβικών κρατών, εάν οι πολίτες δεν εμπιστεύονται ότι οι συμπολίτες τους συνεισφέρουν και αυτοί στην οικονομία μέσω του φορολογικού συστήματος και εάν δεν εμπιστεύονται τις δημόσιες αρχές ότι διαχειρίζονται τα φορολογικά έσοδα με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο, χωρίς φαινόμενα διαφθοράς.» Όπως επισημαίνει ο οικονομολόγος Lars Calmfors (2014) πλέον οι σκανδιναβικές χώρες είναι λιγότερο μοναδικές και ομοιογενείς συγκριτικά με το παρελθόν καθώς και άλλα κράτη έχουν υψηλή φορολογία, ευρύ δημόσιο τομέα και γενναιοδωρο σύστημα πρόνοιας, ενώ η μετανάστευση ταυτόχρονα διαφοροποίησε την πληθυσμιακή σύσταση. Βέβαια η εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών στη Σκανδιναβία εξακολουθεί να παρουσιάζει τα υψηλότερα ποσοστά όχι μόνο στο σύνολο της Ευρώπης, αλλά και παγκοσμίως.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, στον οποίο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας για την κοινωνική εμπιστοσύνη, παρατηρείται ότι τα σκανδιναβικά κράτη καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις στην κατάταξη των χωρών με τη Δανία, τη Φιλανδία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία να έχουν επίδοση άνω του 6.

Πίνακας 2: Κοινωνική εμπιστοσύνη στα Ευρωπαϊκά κράτη, βασισμένο στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα του 2014 (Το 0 είναι ο χαμηλότερος δείκτης εμπιστοσύνης και το 10 ο υψηλότερος)

Χώρα	Βαθμός	Χώρα	Βαθμός
Δανία	6.90	Βέλγιο	5.02
Φιλανδία	6.74	Αυστρία	4.98
Νορβηγία	6.62	Λιθουανία	4.94
Σουηδία	6.25	Ισπανία	4.83
Ολλανδία	6.03	Γαλλία	4.61
Ελβετία	5.72	Τσεχία	4.59
Εσθονία	5.57	Ουγγαρία	4.17
Ηνωμένο Βασίλειο	5.37	Σλοβενία	4.07
Ιρλανδία	5.23	Πολωνία	3.92

Γερμανία	5.17	Πορτογαλία	3.63
----------	------	------------	------

(Πηγή: European Social Survey, 2014)

Το εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί υπάρχει τόσο υψηλή κοινωνική δικαιοσύνη σε αυτά τα κράτη; Μια σημαντική εξήγηση για την υψηλή κοινωνική εμπιστοσύνη στις σκανδιναβικές κοινωνίες και που είχε θετικό αντίκτυπο στην οικονομία είναι ότι το κράτος λειτουργεί με διαφανή και δίκαιο τρόπο, με υψηλό βαθμό ακεραιότητας, κάτι το οποίο παράγει θετικά αποτελέσματα. Η εμπιστοσύνη δεν είναι ένα στοιχείο που απλώς προέκυψε, αλλά κάτι που αναπτύσσεται για μεγάλο χρονικό διάστημα μέσω διαφόρων κοινωνικών διαδικασιών που αλληλοεπιδρούν (Crowd Sourcing Week 2018) .

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3, τα σκανδιναβικά κράτη είναι τα λιγότερα διεφθαρμένα στον πλανήτη, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται από τον Διεθνή Δείκτη Διαφάνειας ανάμεσα σε 174 κράτη στον οποίο τα σκανδιναβικά κράτη βρίσκονται στις 10 πρώτες θέσεις, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 3: Δείκτης Αντίληψης για τη Διαφθορά για το 2017

Θέση	Χώρα	Βαθμολογία
1	Δανία	90
2	Νέα Ζηλανδία	90
3	Φινλανδία	89
4	Σουηδία	88
5	Ελβετία	86
6	Νορβηγία	85
7	Σιγκαπούρη	84
8	Ολλανδία	83
9	Καναδάς	82
10	Γερμανία	81
11	Ηνωμένο Βασίλειο	81
12	Λουξεμβούργο	81

(Πηγή: Transparency International, 2017)

Αν και όπως παρουσιάζεται στους πίνακες τόσο η εμπιστοσύνη όσο και η διαφθορά βρίσκονται σε εξαιρετικά επίπεδα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι θα συνεχίσουν να ισχύουν στον ίδιο βαθμό, καθώς οι προκλήσεις όπως η μετανάστευση, η οποία διαταράσσει την ομοιογένεια του σκανδιναβικού πληθυσμού, η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και ο λαϊκισμός διαρκώς αυξάνονται.

Εν κατακλείδι μπορεί να υποστηριχθεί ότι η εμπιστοσύνη, από πολλές απόψεις, συγκρατεί τις σκανδιναβικές κοινωνίες. Είναι δύσκολο να φανταστούμε κοινωνικά μοντέλα όπως αυτά στις σκανδιναβικές χώρες, εάν οι πολίτες δεν εμπιστεύονται ότι οι άλλοι πολίτες συμβάλλουν επίσης στην οικονομία μέσω του φορολογικού συστήματος και ότι οι δημόσιες αρχές διαχειρίζονται τα φορολογικά έσοδα με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο, χωρίς φαινόμενα διαφθοράς όπως συμβαίνει για παράδειγμα στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Η σκανδιναβική εμπιστοσύνη δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη και πρέπει να υποστηρίζεται διαρκώς μέσω διαφόρων κοινωνικών διαδικασιών. Το ερώτημα είναι εάν οι σκανδιναβικές κοινωνίες έχουν να χάσουν περισσότερο μέσω της μείωσης της κοινωνικής εμπιστοσύνης σε σχέση με άλλες χώρες. όχι μόνο επειδή οι σκανδιναβικές κοινωνίες έχουν τα υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης, αλλά επειδή το κοινωνικό μοντέλο, ή μάλλον το κοινωνικό συμβόλαιο ως τέτοιο, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε υψηλά επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης.

2.5 Δημοκρατική διακυβέρνηση και τοπικές κυβερνήσεις

Αξιοσημείωτη στα σκανδιναβικά κράτη είναι και η εμφάνιση ενός ιδιαίτερα δημοκρατικού συστήματος διακυβέρνησης, το οποίο εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1930 μέσω εθνικών ταξικών συμβιβασμών από συνδικαλιστικές ομοσπονδίες και ενώσεις εργοδοτών καθώς και μέσω πολιτικών συμβιβασμών μεταξύ των κομμάτων σε κοινοβουλευτικό και κυβερνητικό επίπεδο. Αυτό το γεγονός έχει συντελέσει στην προώθηση και ενίσχυση του συστήματος συναινετικής διακυβέρνησης, τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Το σύστημα αυτό είναι ιδιαίτερα διακριτό στην αγορά εργασίας, όπου οι τριμερείς συμφωνίες μεταξύ κυβερνήσεων, συνδικαλιστικών οργανώσεων και ενώσεων εργοδοτών εξασφαλίζουν τη δημοκρατική διακυβέρνηση, την αποτελεσματική επίλυση των συγκρούσεων και τη νομιμότητα της πολιτικής ως βάση για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Ο υψηλός ιστορικός επιπολασμός των κυβερνήσεων συνασπισμού (ακόμη και με τη μορφή κυβερνήσεων μειοψηφίας) είναι επίσης μια απεικόνιση αυτού του συναινετικού συστήματος διακυβέρνησης, βιώσιμων πολιτικών αποφάσεων που απαιτούν από τα συμβαλλόμενα μέρη να διαβουλευονται εκ των προτέρων μεταξύ τους για να γίνουν σε κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης (Tenenbaum 2014).

Το σκανδιναβικό μοντέλο φέρει την ετικέτα του κράτους πρόνοιας. Η εξυπηρέτηση όμως των πολιτών στις σκανδιναβικές χώρες δεν παρέχεται από ένα κεντρικό

κυβερνητικό μονοπώλιο, όπως συμβαίνει συνήθως, το οποίο ωφελεί τους πολίτες της ή παρέχει υπηρεσίες από τη κεντρική διοίκηση. Βασίζεται στην αρχή ότι πρέπει οι πολιτικές αποφάσεις και οι κοινωνικές υπηρεσίες να λαμβάνονται και να παρέχονται όσο το δυνατόν εγγύτερα στον πολίτη. Ως εκ τούτου, οι τοπικές κυβερνήσεις, (περιφέρειες και δήμοι με ελληνικούς όρους) αποτελούν τους κυριότερους παρόχους κοινωνικής πρόνοιας, εξασφαλίζοντας ότι οι κεντρικές υπηρεσίες παρέχονται όσο το δυνατόν ευρύτερα.

Οι τοπικές κυβερνήσεις στα σκανδιναβικά κράτη παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία τα ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα κράτη, καθιστώντας τα για πολλούς, ως τους ακρογωνιαίους λίθους του σκανδιναβικού μοντέλου. Αναλυτικότερα, οι τοπικές κυβερνήσεις διαχειρίζονται ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό δαπανών από τη δημόσια δαπάνη, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες, το οποίο σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ κυμαίνεται μεταξύ 40 και 63,8 %, όταν ο μέσος όρος στα κράτη του ΟΟΣΑ είναι 23,2. Οι τοπικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για την είσπραξη αλλά και για την επιβολή των φόρων, σε συνεργασία με την κυβέρνηση, στις περιπτώσεις που χρειάζονται επιπρόσθετα έσοδα.

Οι φορολογικοί συντελεστές μεταξύ των διαφόρων τοπικών κυβερνήσεων διαφοροποιούνται λόγω της τοπικής ευελιξίας στην επιβολή φόρων. Επιπλέον, οι φορολογικές βάσεις ποικίλλουν μεταξύ των τοπικών κυβερνήσεων λόγω των διαφορών που υφίστανται εξαιτίας της πληθυσμιακής και επιχειρηματικής σύστασης του κάθε δήμου και περιφέρειας. Λόγω της πιθανότητας οι διαφορές αυτές ανάμεσα στις τοπικές κυβερνήσεις εντός της χώρας να απειλήσουν και να υπονομεύσουν τη νομική αρχή της ισότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στους πολίτες, για αυτό το λόγο οι τρεις χώρες έχουν αναπτύξει περίπλοκα συστήματα χρηματικής αναδιανομής από πιο εύπορους δήμους σε λιγότερο εύπορους δήμους. Με αυτόν τον μηχανισμό επιτυγχάνεται η παροχή στο σύνολο των τοπικών κυβερνήσεων της χρηματοδότησης που απαιτείται για την παροχή βασικών υπηρεσιών του κράτους πρόνοιας. Τα συστήματα εξισορρόπησης διαπραγματεύονται μεταξύ της κεντρικής και της τοπικής κυβέρνησης. Ωστόσο, οι ανακατανομές στους λιγότερο πλούσιους δήμους δεν χρηματοδοτούνται από το κράτος, αλλά από τους πιο πλούσιους δήμους. Ο στόχος είναι να εξασφαλιστεί ότι οι πολίτες σε δήμους με χαμηλότερες φορολογικές βάσεις δεν θα αντιμετωπίσουν πολύ μεγάλη διαφορά από εκείνους που ζουν σε δήμους με υψηλότερη φορολογία (Munifin 2012).

Εκτός από την φοροεισπρακτική ιδιότητα των τοπικών κυβερνήσεων στα σκανδιναβικά κράτη, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος τους στην αναδιανεμητική πολιτική, στις παροχές υπηρεσιών προς τους πολίτες και στο λεγόμενο κοινωνικό κράτος. Οι τοπικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για την βασική δωρεάν εκπαίδευση, για τη φροντίδα των μικρών παιδιών, χάρη στην υποστήριξη των βρεφονηπιακών σταθμών, τη παροχή φροντίδας προς τους ηλικιωμένους, τα νοσοκομεία, τις δημόσιες βιβλιοθήκες, τη διαχείριση των απορριμμάτων και τους δημόσιους χώρους αναψυχής. Εν ολίγοις είναι υπεύθυνοι για την καθημερινότητα των πολιτών. Όπως συμβαίνει και στην κεντρική πολιτική σκηνή, τα φαινόμενα διαφθοράς είναι ελάχιστα, ενώ οι εκλεγμένοι ανανεώνονται σε πολύ μεγάλο ποσοστό σε κάθε εκλογική διαδικασία, συντελώντας όπως αναλύθηκε και πρωτύτερα στην αύξηση της εμπιστοσύνης μεταξύ των πολιτών και των κυβερνητικών και τοπικών θεσμών (Munifin 2012).

Ο συνδυασμός της έλλειψης διαφθοράς, της αποτελεσματικής και αποκεντρωμένης τοπικής αυτοδιοίκησης, η ύπαρξη εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους δημόσιους θεσμούς δημιουργούν ένα πλαίσιο αποτελεσματικής διακυβέρνησης όπως έδειξε έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας το 2010 στην οποία ανάμεσα σε 100 κράτη η Φιλανδία είναι 2^η με σκορ 99.81/100, η Δανία 3^η με 97.88 και η Σουηδία 4^η με 93.82. Κράτη όπως η Γερμανία βρίσκεται στην 17^η θέση και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στην 19^η. Αντίστοιχα σύμφωνα με έρευνα του Πανεπιστημίου του Γκέτεμποργκ το 2010, η Δανία, η Σουηδία και η Φιλανδία βρίσκονται στις πρώτες θέσεις αναφορικά με την ποιότητα των κυβερνήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συνοψίζοντας οι τοπικές κυβερνήσεις διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διατήρηση και στην ενίσχυση του σκανδιναβικού μοντέλου και στη σωστή λειτουργία του κράτους και του δημοσίου τομέα στο σύνολο τους, αναδιανέμοντας τα οφέλη που προέρχονται από την υψηλή φορολόγηση προς όλους τους πολίτες, παρέχοντας υψηλό επίπεδο κοινωνικών υπηρεσιών προς αυτούς, με αποτέλεσμα να ισχυροποιείται η εμπιστοσύνη και η ικανοποίηση των πολιτών προς το κράτος και ταυτόχρονα οι κοινωνικές ανισότητες να ελαχιστοποιούνται. Οι πολίτες κατά συντριπτική πλειοψηφία είναι ευτυχισμένοι όπως φαίνεται και στον Δείκτη Ευτυχίας της Παγκόσμιας Έρευνας για την Ευτυχία η οποία υπολογίζει το πραγματικό εισόδημα, την κοινωνική προστασία, το επίπεδο της υγείας και το προσδόκιμο όριο ζωής, τη διαφθορά και την ισότητα. Στις πρώτες 5 θέσεις ευτυχίας για το 2017 βρίσκονται οι κάτοικοι της Νορβηγίας, Δανίας, Φιλανδίας και Ισλανδίας.

2.6 Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάστηκαν τα δομικά χαρακτηριστικά του σκανδιναβικού τρόπου ζωής τα οποία υπάρχουν στην κοινωνία και τα οποία λειτουργούν καταλυτικά στην οικονομία και στο τρόπο διακυβέρνησης των σκανδιναβικών κρατών. Ιδιαίτερα σημαντική για την επίτευξη των εντυπωσιακών αποτελεσμάτων που παρουσιάζουν οι σκανδιναβικές οικονομίες σε πληθώρα δεικτών, είναι τόσο η ομοιογένεια του πληθυσμού η οποία συντελεί στην ύπαρξη υψηλής εμπιστοσύνης εντός της κοινωνίας και προς τους άλλους πολίτες αλλά και προς τους θεσμούς, όσο και η εδραίωση δημοκρατικών αξιών όπως η ισότητα, η οποία επιδρά με ιδιαίτερα θετικό τρόπο στην παραγωγή πλούτου και στην ικανοποίηση των πολιτών. Εν κατακλείδι η ύπαρξη ενός πλέγματος κοινωνικών και δημοκρατικών αξιών τα οποία στοχεύουν στην κοινωνική και οικονομική ευμάρεια των πολιτών, διαμορφώνουν κράτη του οποίου οι πολίτες αισθάνονται ίσοι μεταξύ ίσων, δεν υπάρχουν κοινωνικές διακρίσεις με βάση το φύλο ή την εθνότητα και ταυτόχρονα απολαμβάνουν υψηλές κρατικές παροχές τηρώντας τις υποχρεώσεις τους προς αυτό, παραδείγματος χάρη φορολογικές. Αυτές λοιπόν είναι ορισμένες από τις βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να υφίσταντο στα κράτη, προκειμένου να διαμορφωθεί με αποτελεσματικό και υγιή τρόπο η οικονομία αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

3.1 Εισαγωγή

Μετά την ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών των σκανδιναβικών κοινωνιών, τα οποία διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην διαμόρφωση όχι μόνο της κοινωνίας αλλά και της οικονομίας, είναι απαραίτητο να παρουσιαστεί ο πυρήνας του Σκανδιναβικού Μοντέλου, δηλαδή το μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας (welfare model) ή κράτος πρόνοιας (welfare state). Θεμελιώδες γνώρισμα του σκανδιναβικού μοντέλου κοινωνικής πρόνοιας είναι τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης τα οποία στοχεύουν στην ασφαλιστική κάλυψη των πιο αδύναμων κοινωνικών στρωμάτων σε πιο εκτεταμένη μορφή από τα αντίστοιχα συστήματα άλλων κρατών λόγω του καθολικού του χαρακτήρα όπως αναλύθηκε προτύτερα. Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστούν τα βασικά γνωρίσματα των σκανδιναβικών συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας. Είναι όμως ιδιαίτερα χρήσιμο να αναφερθούν και τα υπόλοιπα συστήματα

κοινωνικής πρόνοιας, τα οποία στην ουσία προσδιορίζουν τις διαφορετικές πτυχές του καπιταλιστικού συστήματος.

3.2 Βασικά χαρακτηριστικά Κράτους Πρόνοιας

Σύμφωνα με τον Esping- Andersen (1990) υπάρχουν τρία βασικά είδη, τρεις τυπολογίες κοινωνικής πρόνοιας. Πρώτον, το φιλελεύθερο κράτος πρόνοιας, το οποίο χαρακτηρίζεται από σημαντικό ρόλο της αγοράς και εμπορευματοποίηση των κοινωνικών παροχών, είναι κατά βάση υπολειμματικό και οδηγεί σε δεισμό και κατά συνέπεια δεν προάγει την ισότητα των τάξεων. Συναντάται στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και την Αυστραλία και προσφέρει ένα βασικό δίκτυ ασφαλείας το οποίο αφορά μόνο τις πιο φτωχές κοινωνικές ομάδες. Το δεύτερο είναι το συντηρητικό ή κορποριστικό κράτος πρόνοιας της κεντρικής Ευρώπης, το οποίο χαρακτηρίζεται από καθολικότητα και τον περιορισμένο ρόλο της αγοράς, ωστόσο και από την ενίσχυση ιστορικών κοινωνικών διαχωρισμών, την ενίσχυση του ρόλου του κράτους, διατήρηση του ρόλου της Εκκλησίας και της οικογένειας. Σύμφωνα με την Hilson (2012) με την έννοια κοινωνικό διαχωρισμό εννοούμε ότι σε αυτή τη μορφή κοινωνικής πρόνοιας το δικαίωμα πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα και παροχές συνδέεται με τη θέση που κατέχουν τα άτομα στην αγορά εργασίας κάτι το οποίο παγιώνει την υπάρχουσα κοινωνική διάρθρωση. Τέλος, το τρίτο είδος κοινωνικής πρόνοιας και το οποίο θα αναλύσουμε είναι το Σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας, το οποίο χαρακτηρίζεται από καθολικότητα, προσφέροντας κοινωνική ισότητα μέσω αυτής, περιορίζοντας τον ρόλο της αγοράς, ενώ παράλληλα ενισχύει και την «ανεξαρτησία» της οικογένειας, προσφέροντας την επιλογή για εργασία. Σε αυτή τη μορφή πρόνοιας επωφελούνται και οι πολίτες των μεσαίων στρωμάτων (Χίλσον 2012).

Στη διεθνή βιβλιογραφία του σκανδιναβικού κράτους πρόνοιας συναντάμε ορισμένες τυπολογίες οι οποίες περιγράφουν τα συστήματα της πρόνοιας. Ο Esping- Andersen(1990) αναφέρθηκε στο *σοσιαλδημοκρατικό* δηλαδή καθολικά πλεονεκτήματα και στον υψηλό βαθμό ισότητας που προσφέρονται. Ο Leibfried (1992) το ονόμασε *σκανδιναβικό*, στο οποίο όλοι έχουν δικαίωμα στην εργασία και η καθολικότητα κυριαρχεί. Οι Castle και Mitchell (1993) το χαρακτήρισαν ως *μη δεξιά ηγεμονία*, με υψηλές κοινωνικές δαπάνες και χρήση εργαλείων εξίσωσης στην κοινωνική πολιτική. Ο Siaroff (1994) δίνει μια ενδιαφέρουσα ονομασία, *προτεσταντικό σοσιαλδημοκρατικό*, με πραγματική ευημερία εργασίας για τις γυναίκες, υψηλό επίπεδο οικογενειακών ωφελειών, ιδιαίτερα για τις μητέρες και ταυτόχρονη σπουδαιότητα του

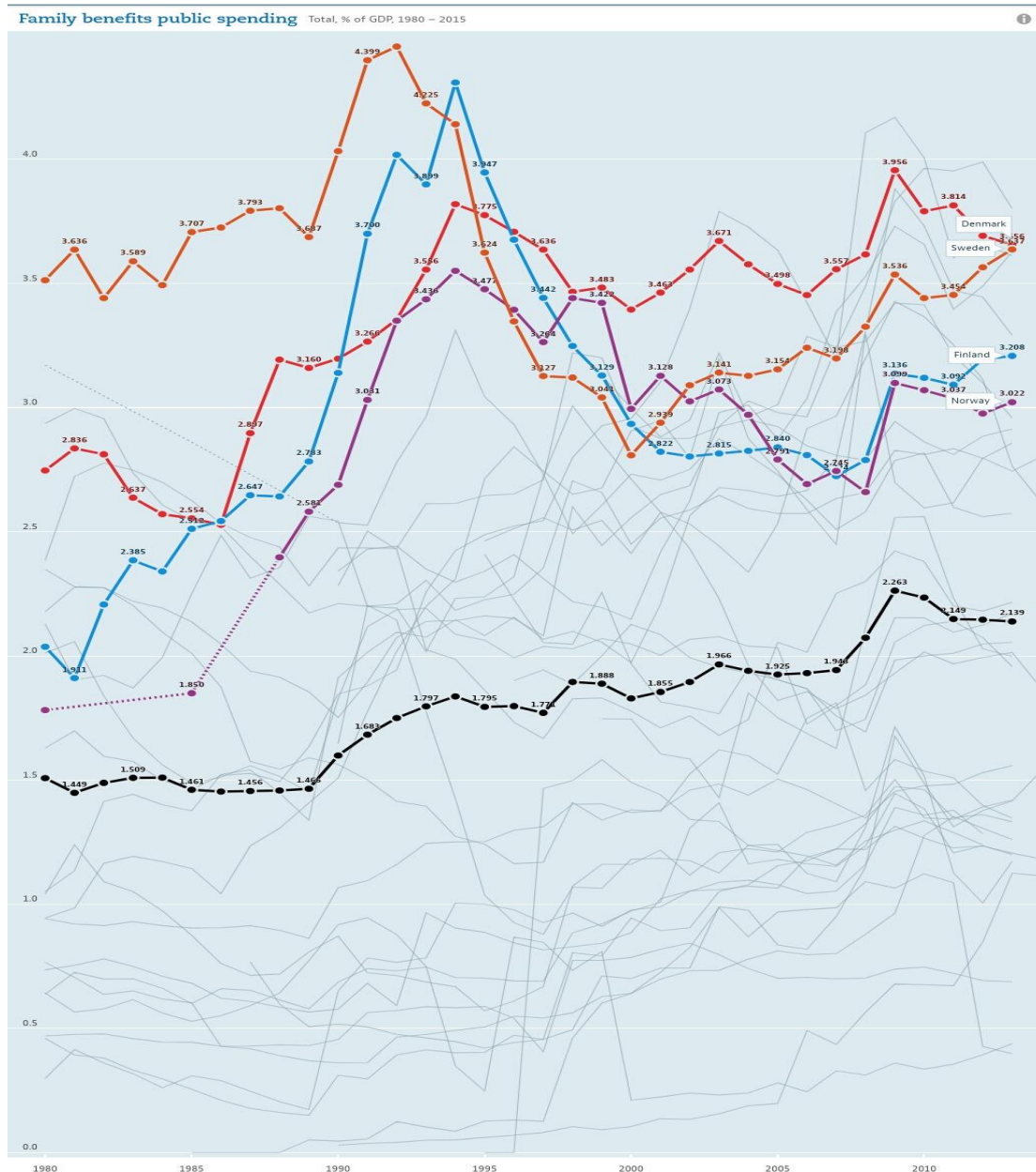
Προτεσταντισμού. Τέλος ο Bonoli (1998) το ονομάζει *Nordic*, με χαμηλό ποσοστό των κοινωνικών δαπανών να χρηματοδοτείται μέσω των συνεισφορών και ταυτόχρονα υψηλές κοινωνικές δαπάνες ως προς το ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Greve 2007).

Από τη δεκαετία του 1980 το σχετικό μέγεθος του δημόσιου τομέα ήταν σταθερό στο 50% περίπου του ΑΕΠ. Οι εξελίξεις στη Δανία και τη Σουηδία ήταν παρόμοιες, ενώ η ανάπτυξη του δημόσιου τομέα σημειώθηκε λίγο αργότερα στη Φινλανδία και έχει συγκλίνει σε ελαφρώς χαμηλότερο επίπεδο στη Φινλανδία και τη Νορβηγία.

Στον Πίνακα 4, επισημαίνονται οι Δημόσιες δαπάνες ως προς το ποσοστό του ΑΕΠ για τις οικογενειακές παροχές, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ από το 1980 έως το 2015. Όπως γίνεται αντιληπτό τα σκανδιναβικά κράτη βρίσκονται στις πρώτες θέσεις, εμφανώς πάνω από το μέσο όρο, αν και υπάρχει κάποια σύγκλιση. Ιδιαίτερα η Σουηδία και Δανία δαπανούν τα μεγαλύτερες δαπάνες περί του 3,5% με Φινλανδία και Νορβηγία να ακολουθούν, με ποσοστά 3% και 3,2% αντίστοιχα επί του ΑΕΠ. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο την ραγδαία πτώση των δημοσίων δαπανών μετά το 1995 και την οικονομική κρίση, τα τελευταία χρόνια οι δημόσιες δαπάνες για τις οικογένειες αυξάνονται και πάλι.

Πίνακας 4: Δημόσιες δαπάνες για οικογενειακές παροχές επί του ΑΕΠ, 1980-2015

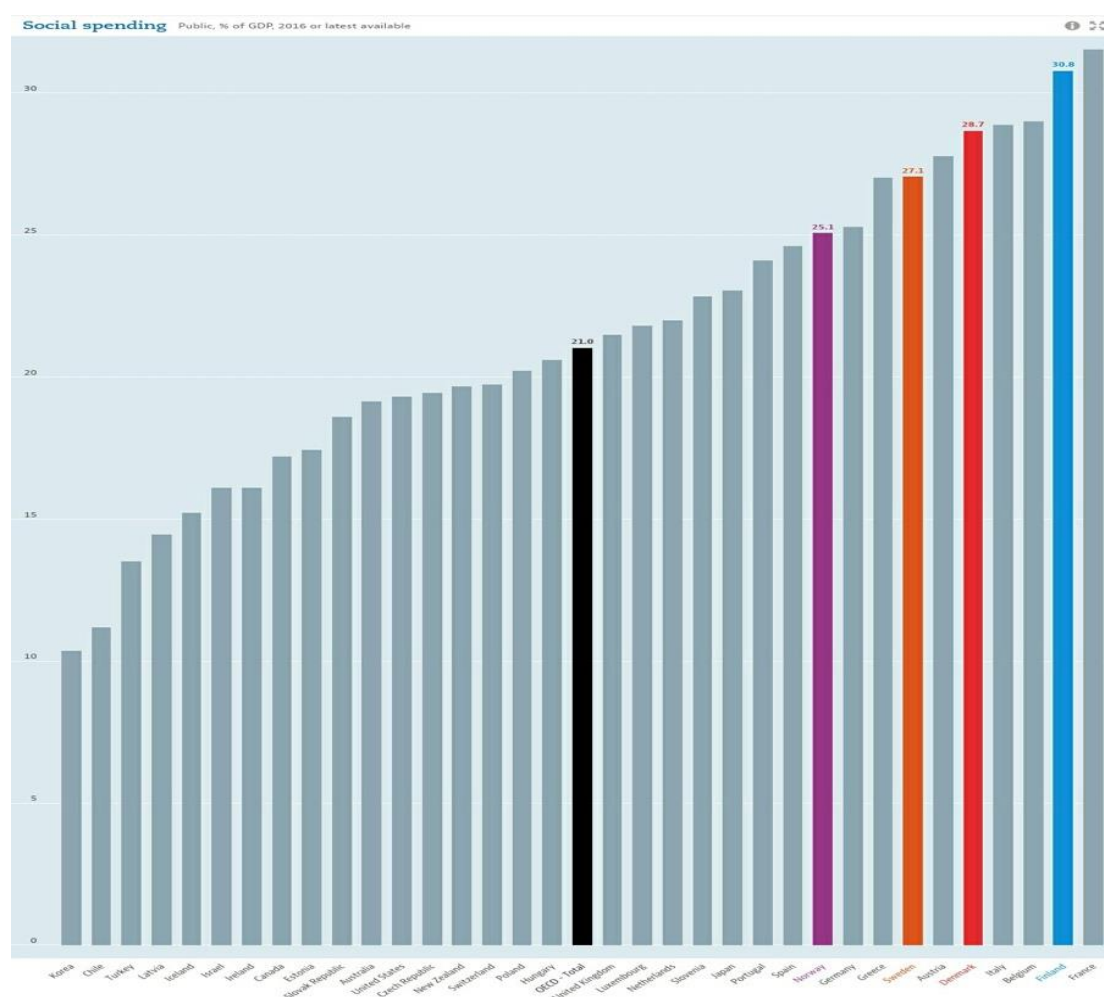

(Πηγή: OECD, 2018α)

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο η καθολικότητα κατέχει πρωταρχικό ρόλο στη δομή του κράτους πρόνοιας. Τα κοινωνικά δικαιώματα παρέχονται σε κάθε πολίτη, σε κάθε οικογένεια, ανεξαρτήτου οικονομικής κατάστασης και είναι συνδεδεμένα με τον τομέα της υγείας, της περίθαλψης σε παιδιά και ηλικιωμένους, προσφέροντας ένα δίκτυο κοινωνικής ασφάλειας στην καθημερινή ζωή. Η αλληλεγγύη στο κράτος πρόνοιας εφαρμόζεται με την βασική αρχή πως οι δυνατότεροι, οφείλουν να προσέχουν τους ασθενέστερους, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο το αίσθημα της συνοχής εντός της κοινωνίας, η οποία είναι απαραίτητη ως στοιχείο κουλτούρας των σκανδιναβικών κοινωνιών (Askeland & Strauss 2014). Η ισότητα σε σχέση με την

κοινωνική ασφάλεια, το δωρεάν σύστημα υγείας και εκπαίδευσης και τις ευκαιρίες απασχόλησης αποτέλεσε ιδιαίτερα κατά τις προηγούμενες δεκαετίες ένα ιδεατό για το Σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας. Επιπροσθέτως η ισότητα υπάρχει σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, όπως στη μη διάκριση των φύλων, και στα ίσα εργασιακά δικαιώματα των γυναικών. Σύμφωνα με τον Χάνσεν η πραγματική ισότητα είναι αρκετά δύσκολο να επιτευχθεί συνεπώς οι ασθενέστεροι χρειάζονται περισσότερης υποστήριξης από τους οικονομικά ισχυρότερους ώστε να έχουν πρόσβαση σε ίδιες ευκαιρίες. Στον Πίνακα 5, ο οποίος παρουσιάζει την Κοινωνική δημόσια δαπάνη επί του ΑΕΠ για το 2016 διακρίνουμε ότι τα σκανδιναβικά κράτη είναι στις 10 πρώτες θέσεις για το 2016. Η Δανία δαπανά το 30,8%, η Φιλανδία 28,7%, η Σουηδία 27,1% και η Νορβηγία 25,1%.

Πίνακας 5: Κοινωνική δημόσια δαπάνη επί του ΑΕΠ για το 2016

(Πηγή: OECD, 2018β)

Σύμφωνα με τον Kuhnle η επίτευξη της ισότητας, της αλληλεγγύης και της καθολικότητας βασίζεται στην υλοποίηση ορισμένων βασικών αρχών όπως ότι οι πολιτικές συγκρούσεις και η διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να επιλύονται μέσω της διαρκούς συναίνεσης, στη συνεχή κρατική χρηματοδότηση του κράτους πρόνοιας (μέσω φορολογίας), στη ορθή διαχείριση και οργάνωση των υπηρεσιών προς τους πολίτες και τέλος ότι οι πολιτικές πρόνοιας πρέπει να έχουν ως στόχο τη λιγότερη φτώχεια, και λιγότερη εισοδηματική ανισότητα. Φυσικά για την πλήρη κάλυψη και υλοποίηση αυτών των στόχων κρίνεται απαραίτητη μια οργανωμένη διοίκηση (κεντρική ή τοπική), η οποία θα προσφέρει στους πολίτες τα οφέλη του κράτους πρόνοιας. Όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, το κεντρικό κράτος είναι υπεύθυνο για τη σχεδίαση των κοινωνικών σχημάτων και οι τοπικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για την υλοποίηση αυτών. Συνοψίζοντας η κοινωνική φροντίδα, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών που προσφέρεται από τους κρατικούς θεσμούς και οι οικογενειακές πολιτικές μέσω συναινετικών πολιτικών είναι οι βασικοί λόγοι για τους οποίους το κοινωνικό κράτος διατηρείται μέχρι σήμερα και υποστηρίζεται από την πλειοψηφία της κοινωνίας.

3.3 Ιστορική εξέλιξη του κράτους πρόνοιας

Η ύπαρξη του κράτους πρόνοιας στα σκανδιναβικά κράτη δεν αποτελεί ένα πρόσφατο φαινόμενο. Αντιθέτως υπήρξε από τους πρωτοπόρους σε αυτόν τον τομέα, καθώς ήδη από το 1890-1895, εισήχθη ασφαλιστική νομοθεσία για τις συντάξεις και την προστασία των γηραιότερων. Παραδείγματος χάρη στη Δανία ψηφίστηκε νόμος που προσέφερε οφέλη σε «αξιοσέβαστους» ηλικιωμένους το 1891 και νόμο για επιδοτήσεις σε εθελοντικά ταμεία ασθενείας το 1892 καθώς και την ευθύνη των εργοδοτών στις περιπτώσεις βιομηχανικών ατυχημάτων, το 1898. Η Σουηδία εισήγαγε επιδοτήσεις σε εθελοντικά ταμεία ασθενείας το 1892. Η Νορβηγία ψήφισε το νόμο περί ασφάλισης από βιομηχανικά ατυχήματα το 1894, όπου οι εργοδότες ήταν υποχρεωμένοι να χρηματοδοτούν την ασφάλιση των εργαζομένων τους. Τέλος, η Φινλανδία εισήγαγε τον πρώτο της νόμο σχετικά με την ημιυποχρεωτική ασφάλιση κατά των εργατικών ατυχημάτων στη χώρα (Alestalo κ.ά. 2009). Οι περισσότεροι από αυτούς τους νόμους ψηφίστηκαν έπειτα από πολιτικούς συμβιβασμούς όλων των κομμάτων, φιλελεύθερων, σοσιαλδημοκρατικών αλλά και αγροτικών. Συνεπώς οι ρίζες του κράτους πρόνοιας δεν βρίσκονται στους πολιτικούς συμβιβασμούς της δεκαετίας του 1930, αλλά στην ύπαρξη της αγροτικής φιλελεύθερης μεσαίας τάξης τα τέλη του

19^{ου} αιώνα (Baldwin 1994). Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την Χίλσον (2012), αυτός ο ισχυρισμός ενισχύεται από το γεγονός ότι οι ιδεολογικές επιδράσεις στο σύστημα πρόνοιας στα σκανδιναβικά κράτη βρίσκουν επιρροή από τις μεταρρυθμίσεις του Μπίσμαρκ, οι οποίες ως καινοτόμες προκάλεσαν το ενδιαφέρον και σε αυτά τα κράτη. Για παράδειγμα η επιτροπή εργασίας στη Νορβηγία το 1885 μελέτησε τα συστήματα πρόνοιας σε Γερμανία και Βρετανία κάτι το οποίο συνέβη και στην Σουηδία. Ενδιαφέρουσα είναι και η περίπτωση της Δανίας η οποία απέρριψε το μοντέλο του Μπίσμαρκ εξαιτίας του ότι η χρηματοδότηση θα προερχόταν από τα φορολογικά έσοδα του κεντρικού κράτους και όχι από ασφαλιστικές εισφορές (Χίλσον 2012). Τα σκανδιναβικά κράτη και οι κοινωνίες εκείνης της εποχής απέρριπταν το παρεμβατικό ρόλο της κεντρικής γραφειοκρατίας και προτιμούσαν την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων από τις τοπικές διοικητικές αρχές λόγω της έντονης παρουσίας της Λουθηρανικής Εκκλησίας στις τοπικές κοινότητες. Αυτή την άποψη διατύπωσε και ο Max Weber καθώς παρατήρησε ότι οι προτεσταντικές χώρες στη Βόρεια Ευρώπη τείνουν να έχουν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, πιο υψηλής ποιότητας ακαδημαϊκά ιδρύματα και συνολικά ισχυρότερη κοινωνική συνοχή από τις καθολικές και ορθόδοξες χώρες της Νότιας Ευρώπης. Ο Βέμπερ πίστευε ότι η αιτία της κοινωνικής επιτυχίας των προτεσταντικών εθνών βρισκόταν σε μια ισχυρότερη «ηθική της προτεσταντικής εργασίας» (Sanandaji 2012).

Σύμφωνα με την Χίλσον κεντρικό αφήγημα της προτεσταντικής ηθικής ήταν πως το κάθε άτομο είναι αποκλειστικά υπεύθυνο για τα προσωπικά του προβλήματα, κάτι το οποίο άσκησε επιρροή και στην κοινωνική ασφάλιση στην οποία προστατευόταν η ανεξαρτησία του ατόμου και η αυτοδυναμία του μέσω της εργασίας. Τα περισσότερα από αυτά τα μέτρα παγιώθηκαν στην πορεία των ετών και ήταν εκείνα στα οποία στηρίχθηκε το κοινωνικό κράτους των σοσιαλδημοκρατών.

Το επόμενο κύμα μεταρρυθμίσεων εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1930, έπειτα από την εκλογή των σοσιαλδημοκρατών, πάλι όμως στηριζόμενο στη θεμελιώδη αρχή ότι η βάση του ασφαλιστικού συστήματος όφειλε να είναι η προσωπική αυτοδυναμία διαμέσου της εργασίας, ώστε να ευνοούνται κατά κύριο λόγο οι τίμιοι εργαζόμενοι (Χίλσον 2012). Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα σκανδιναβικά συστήματα ασφάλισης και πρόνοιας είχαν πως βάση τους αυτά που στηρίζονται στη μισθωτή εργασία, και σε λίγες περιπτώσεις είχαν καθολικό χαρακτήρα.

Κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες σημειώθηκε μια περαιτέρω επέκταση της σκανδιναβικής κοινωνικής ασφάλισης και των κοινωνικών υπηρεσιών, τόσο ποσοτικά

όσο και ποιοτικά. Για πολλούς από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 μέχρι και τα τέλη του 1980 εμφανίζεται η λεγόμενη χρυσή εποχή του σκανδιναβικού κράτους πρόνοιας, με επέκταση του δημοσίου τομέα, καθώς περί του 30% του συνόλου των εργαζομένων, εργάζονταν σε κυβερνητικές θέσεις, και το κράτος πρόνοιας επεκτάθηκε στο σύνολο του πληθυσμού. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σημειώθηκε μια διαδικασία κάλυψης, στην οποία η Φινλανδία και η Νορβηγία, οι οποίες στη δεκαετία του 1950 κατέβαλαν μικρότερο ποσοστό του ΑΕΠ τους στην κοινωνική ασφάλιση από τη Δανία και τη Σουηδία, μείωσαν το χάσμα με τη Δανία και τη Σουηδία. Παρά τα διαφορετικά μεγέθη ανάπτυξης, η Σουηδία παρέμεινε ως το κορυφαίο σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας κατά τις δεκαετίες αυτές. Η Σουηδία χρησιμοποίησε περισσότερους πόρους για σχεδόν όλα τα μεγάλα προγράμματα από ό, τι οι άλλες χώρες. Μαζί με τη Σουηδία η Δανία ήταν πρωτοπόρος του κράτους πρόνοιας ακόμη και στη δεκαετία του 1960, αλλά έχασε αυτή τη θέση και παρέμεινε στο επίπεδο της Φινλανδίας και της Νορβηγίας τη δεκαετία του 1980 (Alestalo κ.ά. 2009). Εισήχθησαν παροχές αναπηρίας ενώ η κάλυψη των συστημάτων παροχών ασθένειας έγινε καθολική και ταυτόχρονα αυξήθηκαν τα ποσοστά αντικατάστασης. Σύμφωνα με τον Salminen η πολιτική σύνταξης γήρατος ακολούθησε μια κοινή αναπτυξιακή πορεία σε όλες τις χώρες με τη Σουηδία ως πρωτοπόρο χώρα. Το πρώτο βήμα σε αυτό το κύμα μεταρρυθμίσεων ήταν να εισαχθούν πραγματικά καθολικά οφέλη για τους πολίτες. Το δεύτερο βήμα ήταν να προστεθεί μια δεύτερη βαθμίδα που σχετίζεται με τις αποδοχές στο δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα, πέραν των υφιστάμενων κατά αποκοπή παροχών. Αυτό το δεύτερο βήμα πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία το 1959 μετά από έναν σκληρό πολιτικό αγώνα ενώ η Φινλανδία και η Νορβηγία ακολούθησαν το παράδειγμα στη δεκαετία του 1960. Επίσης στη Δανία διεξήχθησαν συζητήσεις για την εισαγωγή δεύτερης βαθμίδας συντάξεων που σχετίζονταν με τις αποδοχές σε αρκετές περιπτώσεις τόσο στη δεκαετία του 1960 όσο και αργότερα, αλλά οι προτάσεις μεταρρύθμισης δεν εξασφάλισαν ποτέ επαρκή στήριξη. Στη δεκαετία του 1990, οι Δανοί ερευνητές και υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής εισήγαγαν την έννοια της «ευελιξίας με ασφάλεια» για να χαρακτηρίσουν την ιδέα της γενναϊόδωρης ασφάλισης για την ανεργία και των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας, προκειμένου να διευκολυνθεί η οικονομική αναδιάρθρωση και να μετριαστούν οι επιπτώσεις της σχετικά χαμηλής προστασίας της απασχόλησης (Knutsen & Oddbjørn 2017). Συνοψίζοντας, τα παραπάνω παραδείγματα ενισχύουν την άποψη μελετητών οι οποίοι υποστηρίζουν ότι

δεν υπάρχει ένα ενιαίο σκανδιναβικό μοντέλο, αλλά πολλά σκανδιναβικά μοντέλα τα οποία τροποποιούνται ανάλογα με τη χώρα και τη χρονική περίοδο.

3.4 Η περίοδος αμφισβήτησης του κράτους πρόνοιας και η ανάγκη για μεταρρυθμίσεις

Έπειτα από την οικονομική κρίση στα μέσα της δεκαετίας του 1990 που χτύπησε τα σκανδιναβικά κράτη, οι κυβερνήσεις αποφάσισαν να προβούν σε ορισμένες μεταρρυθμίσεις του κράτους πρόνοιας, προκειμένου να εγγυηθεί η αποτελεσματικότητα και κυρίως η διατήρηση του. Η νέα δημόσια διοίκηση και οργάνωση στα σκανδιναβικά κράτη επηρεασμένα από τη νεοφιλελεύθερη προσέγγιση, η παγκοσμιοποίηση, η εντατικοποίηση της μετανάστευσης και η εν μέρει Ευρωπαϊκή ενοποίηση, οδήγησαν στην απόφαση για σημαντικές μεταρρυθμίσεις και στο κράτος πρόνοιας (Alestalo κ.ά. 2009).

Κατ' αρχάς οι δημογραφικές αλλαγές στη σύσταση του πληθυσμού και η συνεχιζόμενη εισροή μεταναστών από τη δεκαετία του 1970, έχει προκαλέσει την μείωση της εθνικής ομοιογένειας των σκανδιναβικών κοινωνιών, ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη της Σκανδιναβίας τις προηγούμενες δεκαετίες. Αυτό έχει αρνητική επίδραση στην διαστρωμάτωση των τάξεων, αφού η πλειοψηφία των μεταναστών τουλάχιστον αρχικά συγκαταλέγονται στην εργατική τάξη. Για αυτό το λόγο απαιτούνται πολιτικές ενσωμάτωσης των μεταναστών, παραδείγματος χάρι μέσω της εργασιακής κατάρτισης και εκπαίδευσης ώστε να υπάρξει μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα. Σύμφωνα με τον Hajjghasemi (2006) υπάρχει αποτυχία των πολιτικών για την κοινωνική ενσωμάτωση με συνέπεια να αυξάνονται οι φωνές κατά της παγκοσμιοποίησης και των μεταναστών. Τη δεκαετία του 1990 και ενώ οι σκανδιναβικές οικονομίες αντιμετώπιζαν σοβαρή οικονομική κρίση, κατέστη μεγαλύτερη η ανάγκη ενσωμάτωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 1995 η Σουηδία και η Δανία αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην Ένωση, ενώ η Νορβηγία βάσει δημοψηφίσματος απέρριψε την πρόταση, ενώ η Φιλανδία αποφάσισε να συμμετέχει και στην Ευρωζώνη, σε αντίθεση με τη Δανία και τη Σουηδία. Το γεγονός της οικονομικής κρίσης και της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προκάλεσε ένα κύμα μικρών και απαραίτητων μεταρρυθμίσεων για τη βιωσιμότητα των οικονομιών και κατά επέκταση και περιορισμό ενός μέρους των κοινωνικών προνομίων. Όμως, παρά την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ενσωμάτωση τους εν μέρει σε μια κοινή ευρωπαϊκή αγορά, διατήρησαν την

μοναδικότητα του μοντέλου τους μέχρι σήμερα και ανταπεξήλθαν στη δοκιμασία της παγκοσμιοποίησης.

Πρέπει να τονιστεί πως η μείωση της κρατικής επίδρασης και επιρροής στις κοινωνικές πολιτικές έχει παρατηρηθεί και στα σκανδιναβικά κράτη, ανοίγοντας μια νέα συζήτηση για τη διατήρηση του μοντέλου με ωφέλιμο τρόπο, καθώς πρέπει να συνδυαστεί αφενός τα οφέλη μιας πιο ανοικτής οικονομίας και να εγγυηθεί ότι αυτά τα οφέλη θα αναδιανεμηθούν ισότιμα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας (Greve 2007). Όπως τονίζει ο Greve (2007) για την επίτευξη αυτού του σκοπού απαιτείται μια συνεργατική κοινωνική ευθύνη ή έχοντας τουλάχιστον ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα που θα προστατεύει και θα είναι διαθέσιμο στην κοινωνία. Σύμφωνα με μία ενδιαφέρουσα άποψη του Wilensky τα κράτη πρόνοιας θα επιβιώσουν εξαιτίας της σύγκλισης των ξεχωριστών μορφών πρόνοιας. Ο Wilensky υποστηρίζει πως η οικονομική σύγκλιση μέσω της παγκοσμιοποίησης θα έχει μια επίδραση διάχυσης (spillover) στην κοινωνική πολιτική, ενώ η διάδοση των καλύτερων πρακτικών στρατηγικών από κάθε μοντέλο πρόνοιας θα συνεισφέρει στην βελτιστοποίηση της κοινωνικής πολιτικής. Αυτή η άποψη αν και δέχτηκε κριτική από τους υποστηρικτές του σκανδιναβικού μοντέλου, λόγω της επίδρασης της πιο ανοικτής οικονομίας στο κοινωνικό κράτος, εν τέλει φαίνεται πως εξηγεί τη σύγκλιση η οποία παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες στα μοντέλα πρόνοιας των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι ανοικτές φιλελεύθερες οικονομίες συνεισφέρουν στη σύγκλιση των οικονομιών μέσω του μεταξύ τους ανταγωνισμού στους μισθούς και στην φορολογία. Το ίδιο συμβαίνει και εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία κινείται προς μια περισσότερο κοινή και συγκλίνουσα πορεία ως προς τις δαπάνες του δημοσίου τομέα για την κοινωνική προστασία, οι οποίες σταδιακά αυξάνονται, πλησιάζοντας εκείνες των σκανδιναβικών κρατών (Greve 2007).

Τα τελευταία χρόνια έχουν προκύψει ιδιαίτερες προκλήσεις για την διατήρηση των σκανδιναβικών κρατών πρόνοιας εξαιτίας των πολλαπλών πιέσεων που δέχεται. Η πρώτη και πιο σοβαρή πίεση υφίσταται στη δυσκολία στη χρηματοδότηση τους εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης και των τεχνολογικών εξελίξεων. Οι ανοικτές φιλελεύθερες οικονομίες, περιορίζουν το ρόλο του κράτους και στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ προκειμένου να είναι ανταγωνιστικές στον τεχνολογικό τομέα, προτιμούν να δαπανήσουν μεγαλύτερα ποσά στην τεχνολογία και την έρευνα. Η δεύτερη πίεση που ασκείται προέρχεται από τις αλλαγές που συντελούνται στη δημογραφία. Καθώς οι πολίτες πλέον ζουν περισσότερα χρόνια υπάρχει συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για

κοινωνικές δαπάνες και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται το κόστος για τις συντάξεις. Οι άνθρωποι ζουν περισσότερο, και το κράτος είναι υποχρεωμένο να πληρώνει συντάξεις για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, ενώ παράλληλα βελτιώνει και την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρει, καθιστώντας τη διατήρηση του κράτους πρόνοιας, εξαιρετικά δαπανηρή.

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ανταποκρίθηκαν σε αυτές τις προκλήσεις αλλάζοντας τις συνήθειες τους, κυρίως με την επανεξέταση των προϋπολογισμών τους. Οι Σουηδοί, για παράδειγμα, μείωσαν το δημόσιο χρέος τους από 84% του ΑΕΠ το 1996 σε 49% το 2011. Επίσης, προέβλεψαν το ζήτημα της γήρανσης του πληθυσμού και το αντιμετώπισαν ριζικά καθώς ήδη από το 1998, η Σουηδία πέρασε την πιο εκτεταμένη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος συγκριτικά με οποιαδήποτε άλλη ανεπτυγμένη χώρα, αντικαθιστώντας τα προγράμματα βασισμένα σε παροχές από το κράτος, σε προγράμματα βασισμένα στις συνεισφορές των υπαλλήλων και προσφέροντας συντάξεις πιο κοντά με τα εισοδήματα κατά τη διάρκεια του συνόλου της ζωής.

Η Δανία ήταν πιο αργή από τη Σουηδία στην υλοποίηση των κατάλληλων μεταρρυθμίσεων. Οι δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 51% σε 58% μετά την οικονομική κρίση για την περίοδο 2007-2008 και είναι πλέον η υψηλότερη στον ΟΟΣΑ. Αλλά ο ρυθμός των μεταρρυθμίσεων επιταχύνεται. Το 2006, η Δανία αύξησε την ηλικία συνταξιοδότησης από 65 σε 67 ετών, η οποία θα αυξηθεί σταδιακά μέχρι το 2024-27, το 2010 μειώθηκε στο ήμισυ το ανώτατο όριο της καταβολής της ανεργίας από τέσσερα σε δύο χρόνια, το 2011, επιτάχυνε την εγκατάλειψη του συστήματος πρόωρης συνταξιοδότησης και το 2012 ανακοίνωσε σχέδια για αύξηση της διαφοράς μεταξύ μισθών και επιδομάτων (The Economist 2013). Παρατηρούμε λοιπόν ότι αυτές οι προκλήσεις καθιστούν αρκετά δύσκολη την διατήρηση του σκανδιναβικού πρόνοιας όπως το γνωρίζουμε παρά τις μέχρι στιγμής θετικές αντιδράσεις των σκανδιναβικών κρατών στις οικονομικές κρίσεις και την αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση.

Συνοψίζοντας τα σκανδιναβικά κράτη έχουν προβεί στις κατάλληλες μεταρρυθμίσεις για να αντιμετωπίσουν και τις επόμενες προκλήσεις που διαφαίνονται στον ορίζοντα. Μέσω των μεταρρυθμίσεων το σκανδιναβικό μοντέλο πρόνοιας έχει αντιμετωπίσει με θετικό τρόπο τις όποιες προκλήσεις έχουν υπάρξει. Βασικός στόχος των κυβερνήσεων είναι η αναζωογόνηση και η διατήρηση των βασικών χαρακτηριστικών του μοντέλου, όπως η καθολικότητα και η ικανότητα του κράτους

να προσφέρει στους πολίτες του κοινωνική δικαιοσύνη, ασφάλεια, συνοχή και σταθερότητα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και ασταθές παγκόσμιο περιβάλλον.

3.5 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάστηκε το σκανδιναβικό μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας υπό το πρίσμα των διαφορετικών τυπολογιών που το ορίζουν καθώς και της διαχρονικής τους εξέλιξης. Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι πλέον πασιφανές ότι η χρυσή εποχή του κράτους πρόνοιας τη δεκαετία του 1980, με τα πολύ υψηλά ποσοστά κρατικής χρηματοδότησης έχουν παρέλθει, καθότι υπάρχουν σημαντικές περικοπές αυτού. Τα σκανδιναβικά κράτη εξαιτίας της φιλελευθεροποίησης της οικονομίας τις τελευταίες δεκαετίες, της μερικής ενσωμάτωσης και ενοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και της οικονομικής κρίσης που έπληξε τη Σκανδιναβία στις αρχές του 1990, αναγκάστηκαν να προβούν σε όλες εκείνες τις κατάλληλες μεταρρυθμίσεις ώστε να προστατεύσουν το κράτος πρόνοιας που δημιούργησαν οι προγενέστερες γενιές. Εντούτοις τα σκανδιναβικά κράτη εξακολουθούν να δαπανούν υψηλό ποσοστό του ΑΕΠ για κοινωνικές δαπάνες συγκριτικά με τα άλλα κράτη του ΟΟΣΑ και να παρέχουν υψηλό επίπεδο κοινωνικών παροχών έστω και αν δεν χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από το κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

4.1 Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια, εξετάσαμε ορισμένες από τις βασικές πτυχές των σκανδιναβικών κοινωνιών, όπως η ισότητα, η εμπιστοσύνη και το κράτος πρόνοιας, οι οποίες επιδρούν με καταλυτικό ρόλο στις σκανδιναβικές οικονομίες. Πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι η επιτυχία των οικονομιών της Σκανδιναβίας οφείλεται εν πολλοίς στην διαμόρφωση, την ηθική και τις αξίες των κοινωνιών. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα οικονομικά αίτια τα οποία έχουν οδηγήσει στην διαχρονική εντυπωσιακή πορεία των οικονομιών της περιοχής, καθώς και περιγραμματικά τις πορείες των οικονομιών σε κάθε χώρα ξεχωριστά, τα κοινά σημεία αυτών των κρατών και ποιες είναι οι ειδοποιείς διαφορές με τις οικονομίες των άλλων κρατών της Ευρώπης.

4.2 Εργασιακές πολιτικές, ισότητα μισθών και συλλογικές διαπραγματεύσεις

Οι οικονομολόγοι σπάνια επικεντρώνονται στη σημασία των κανόνων και αξιών για την οικονομική ανάπτυξη. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι οι πολιτιστικοί παράγοντες είναι εγγενώς δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να κατανοήσει πλήρως την εξέλιξη των εθνών της Σκανδιναβίας, χωρίς να επηρεάζει το μοναδικό πολιτιστικό περιβάλλον που αναπτύχθηκε στις σκανδιναβικές χώρες, καθώς και σε πολιτιστικά παρόμοια έθνη όπως η Γερμανία και οι Κάτω Χώρες. Πρόκειται για το σύγχρονο κράτος πρόνοιας (Sanandaji 2012). Όπως τονίζει ο Lindbeck (2006), οι σκανδιναβικές χώρες χαρακτηρίζονταν για μια μεγάλη χρονική περίοδο από ένα ηθικό περιβάλλον το οποίο προωθούσε την σκληρή και απαιτητική εργασιακή ηθική. Ένας από τους παράγοντες για αυτό ήταν πως οι αγροτικές κοινωνίες ήταν εγκατεστημένες σε μέρη με δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες και κατά συνέπεια απομονωμένες, οι οποίες απαιτούσαν πιο εντατικούς ρυθμούς εργασίας. Η εργασία και κυρίως η παροχή αυτής προς όλους του πολίτες μικρές μισθολογικές αποκλείσεις αποτέλεσε έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους της οικονομικής ανάπτυξης των σκανδιναβικών οικονομιών. Άλλα σημαντικά στοιχεία που συνεισέφεραν στον τομέα αυτό είναι η καινοτομία, οι επενδύσεις στις νέες μορφές τεχνολογίας η συνεχής κατάρτιση των εργαζομένων και η προσπάθεια για ανταγωνιστικότητα.

4.2.1 Μοντέλο Rehn-Meidner και παραγωγικότητα

Η διαμόρφωση των εργασιακών πολιτικών στη Σκανδιναβία και κυρίως στη Σουηδία επηρεάστηκαν από το μοντέλο Rehn-Meidner. Το μοντέλο Rehn-Meidner είναι μια μοναδική συμβολή της Σουηδίας στη μικροοικονομία όντας ένα μοναδικό πρόγραμμα οικονομικής και μισθολογικής πολιτικής για την ταυτόχρονη επίτευξη πλήρους απασχόλησης, σταθερότητας τιμών, ανάπτυξης και ισότητας. Δύο συνδικαλιστές οικονομολόγοι - Gösta Rehn και Rudolf Meidner - υποστήριξαν μια ενεργή πολιτική για την αγορά εργασίας, μια μισθολογική πολιτική αλληλεγγύης και μια περιοριστική μακροοικονομική πολιτική - κυρίως μέσω έμμεσων φόρων - για να συνδυάσουν την πλήρη απασχόληση με δίκαιους μισθούς, σταθερότητα τιμών και υψηλή οικονομική ανάπτυξη. Αυτό το μοντέλο χαρακτήρισε τις σουηδικές οικονομικές πολιτικές τις τελευταίες πέντε δεκαετίες και επηρέασε επίσης τις πολιτικές στις άλλες σκανδιναβικές οικονομίες. Βασιζόμενοι στον Keynes, οι δύο άνδρες κατανοούσαν ότι η κοινωνική ευημερία, η εταιρική διακυβέρνηση και η μακροοικονομική διαχείριση

έπρεπε να συγκεντρωθούν, εάν η πλήρης απασχόληση και οι δίκαιοι μισθοί διατηρηθούν με χαμηλό πληθωρισμό και ταχεία ανάπτυξη. Το μοντέλο Rehn-Meidner μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή τροποποιημένου κεϋνσιανισμού που, συνδυάζοντας την ιδιωτική ιδιοκτησία και τις ελεύθερες αγορές με ισχυρή ρύθμιση και συντονισμό, έρχεται κοντά σε μια «προσωρινή ουτοπία».(Storm 2012).

Το πρόγραμμα παρουσιάστηκε σε μια έκθεση στο συνέδριο του 1951 της Landsorganisationen(LO), η κεντρική οργάνωση για τους εργαζόμενους στην Σουηδία. Ο Rudolf Meidner ήταν επικεφαλής του ερευνητικού τμήματος LO του 1946-1966 και ο Gösta Rehn, μακροοικονομικός διευθυντής του τμήματος 1941-1952 (Erixon 2008).

Το συγκεκριμένο μοντέλο αποτέλεσε μια βελτίωση του ήδη υπάρχοντος σουηδικού μοντέλου το οποίο είχε ως βασικό σημείο τον συμβιβασμό μεταξύ των εργαζομένων (εργατικού κινήματος γενικότερα) με τους εργοδότες. Ο συμβιβασμός αυτός συνέβαλλε στην ανάπτυξη του συστήματος των κεντρικών συλλογικών διαπραγματεύσεων τη δεκαετία του 1950 στη βάση της αύξησης των μισθών ανάλογα με την παραγωγικότητα και τις τάσεις των τιμών στον τομέα της βιομηχανίας (Fraser 1987). Κύριο αίτημα των εργαζομένων ήταν μια αλληλέγγυα μισθολογική πολιτική η οποία θα πρόσφερε ισότιμους μισθούς για ισότιμη δουλειά.

Βασική ιδέα του μοντέλου Rehn-Meidner ήταν η επίτευξη ενεργητικών πολιτικών για την αγορά εργασίας επιτυγχάνοντας πλήρη απασχόληση για όλους, μέσω της εργατικής κινητικότητας και απαιτώντας παράλληλες πολιτικές για τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Για την επίτευξη του πρώτου στόχου της πλήρους απασχόλησης με όσο το δυνατόν μικρότερο πληθωρισμό, απαιτούνταν μια περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική μεσοπρόθεσμα και μια αντικυκλική διαχείριση των επενδύσεων.

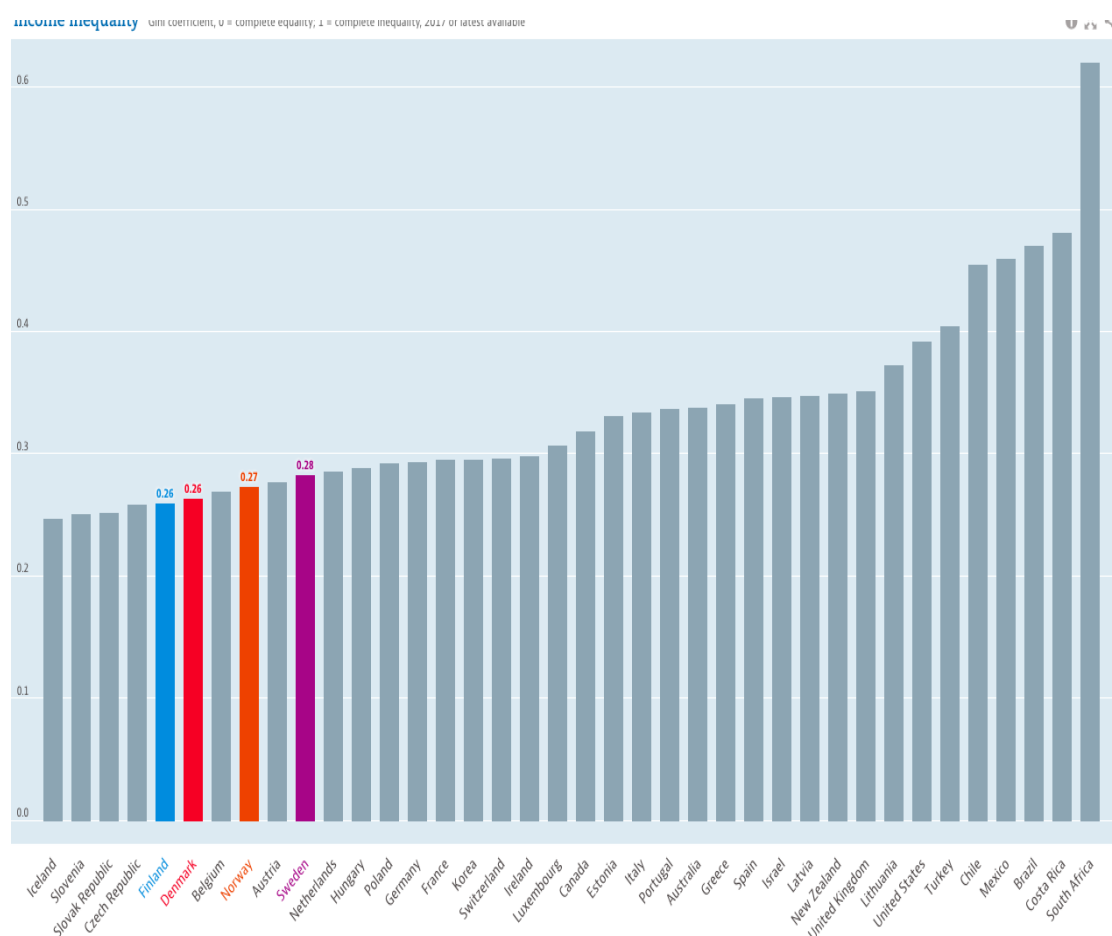
Ο δεύτερος στόχος του μοντέλου είναι ο συνδυασμός της αναδιανεμητικής πολιτικής με πλήρη απασχόληση μέσω αλληλέγγυας μισθολογικής πολιτικής, αναδιανεμητικών κοινωνικών πολιτικών και φορολογίας και ενεργητικών πολιτικών για τους εργαζόμενους, όπως η μετεκπαίδευση και η μετεγκατάσταση τα οποία είναι απαραίτητα επειδή μια τυχόν αύξηση των μισθών στις αδύναμες βιομηχανίες μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια θέσεων εργασίας. Τέλος οι ενεργητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας είναι χρήσιμες προσαρμοστικές πολιτικές οι οποίες συνεισφέρουν στην επέκταση των επιχειρήσεων και της προσφοράς εργασίας. Η αναδιανεμητική μισθολογική πολιτική περιορίζει τα κέρδη των ασθενέστερων επιχειρήσεων και αυξάνει τα κέρδη των πιο ισχυρών επιχειρήσεων. Αυτό έχει ως συνέπεια οι αδύναμες επιχειρήσεις να αναγκάζονται είτε να καινοτομήσουν, είτε να εξορθολογίζονται είτε να

κλείνουν, ενώ αντίστοιχα οι ισχυρές εταιρείες επεκτείνονται ακόμη περισσότερο (Fraser 1987). Ο Rehn και ο Meidner πρότειναν επίσης ότι αυτός ο συνδυασμός πολιτικών θα είχε αποτέλεσμα περιορισμού των μισθών από την αντίστοιχη συμπίεση στα περιθώρια κέρδους. Τα υψηλά αναμενόμενα κέρδη από την πρόσληψη εργατικού δυναμικού και τα υψηλά πραγματικά περιθώρια κέρδους οδήγησαν, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, στην ευρεία διακύμανση των μισθών, δηλαδή στις μισθολογικές αυξήσεις εκτός κεντρικών συμφωνιών, σε ηγετικούς τομείς μισθών καθώς στη Σουηδία ο εκτεθειμένος τομέας έχει γενικά ηγετική θέση στη μισθοδοσία κατά την μεταπολεμική περίοδο. Η συρρίκνωση των μισθών με πρωτοβουλία των εργοδοτών θα προκαλέσει αντισταθμιστικές απαιτήσεις από τους μισθωτούς που αντιμετωπίζουν μέτριο μισθολογικό χάσμα για να επανακτήσουν τις προηγούμενες σχετικές μισθολογικές θέσεις (Erixon 2008). Αυτό το σύστημα αναδιανομής οδήγησε τις επιχειρήσεις είτε με υψηλούς ρυθμούς παραγωγικότητας είτε με χαμηλούς να έχουν ως στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας τους, αυξάνοντας τη συνολική τους απόδοση και βελτιώνοντας την ισότητα μεταξύ των εργαζομένων. Ο Erixon θεωρεί πως μια ανανεωμένη θεωρία του μοντέλου Rehn-Meidner πρέπει να τονίσει πιο έντονα ότι η καθοδική πίεση στα περιθώρια κέρδους είναι θετική για την παραγωγικότητα των καθιερωμένων επιχειρήσεων. Πρέπει επίσης να τονίσει ότι η ανάπτυξη ενθαρρύνεται από την ισότητα των μισθών και όχι από την εξισορρόπηση των μισθών και από τη συμπίεση των μισθών γενικότερα, με αποτέλεσμα όχι μόνο την ίση αμοιβή για παρόμοιες θέσεις εργασίας. Επιπλέον, ένα τροποποιημένο πρόγραμμα πολιτικής Rehn-Meidner μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση φόρων κέρδους για τη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους, αυξάνοντας τον βαθμό ελευθερίας στην οικονομική πολιτική. Ωστόσο, παρά την υποστήριξη προς τις επεκτεινόμενες επιχειρήσεις και βιομηχανίες και την επιδιωκόμενη σταθερότητα του μεριδίου κέρδους μακροπρόθεσμα, το πρόγραμμα Rehn-Meidner πρέπει ίσως να εφαρμοστεί σε υπερεθνικά επίπεδα για να αποφευχθεί η πτώση κεφαλαίων (Erixon 2008).

Είναι ενδεικτικό ότι μια έρευνα των Hibbs και Locking (2000) απέδειξε 5 δεκαετίες αργότερα από την έμπνευση του συστήματος Rehn-Meidner, πως η αποτελεσματικότητα αυτού ήταν πραγματικά ουσιώδης και η συσσωρευτική επίδραση στην αναδιανομή των μισθών ήταν εκτεταμένη καθώς το μοτίβο ίσοι μισθοί για ίση εργασία μεταλαμπαδεύτηκε από τις επιχειρήσεις στο σύνολο της κοινωνίας, καθιστώντας το μια βασική αξία για τις σκανδιναβικές κοινωνίες και οικονομίες (World Bank Institute 2006). Αυτό επεξηγεί και τις επιδόσεις των σκανδιναβικών

κρατών στο δείκτη Gini, στον οποίο καταλαμβάνουν θέσεις στην πρώτη δεκάδα. Ο δείκτης Gini είναι ο πλέον συνηθισμένος δείκτης ανισοκατανομής εισοδήματος (παρέχεται από την Παγκόσμια Τράπεζα) ο οποίος κυμαίνεται μεταξύ του μηδενός (απόλυτη ισότητα) και του εκατό (απόλυτη ανισότητα). Όπως βλέπουμε και στο Πίνακα 6 στον οποίο παρουσιάζεται ο Δείκτης Ανισότητας Εισοδήματος για το 2017 η Φιλανδία και η Δανία σημειώνουν επίδοση 0.26, η Νορβηγία 0.27 και η Σουηδία 0.28.

Πίνακας 6: Δείκτης ανισότητας εισοδήματος για το 2017

(Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018γ)

Συνοψίζοντας το εύρος και το επίπεδο των εργασιακών πολιτικών και της ισότητας στους μισθούς που αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στη Σουηδία τη δεκαετία του 1950 ήταν εντυπωσιακές και καινοτόμες με αποτέλεσμα να επιτευχθεί ο στόχος της πλήρους απασχόλησης είτε χάρη στην κινητικότητα είτε χάρη στην προετοιμασία και εκπαίδευση των ανέργων ώστε να ενταχθούν ομαλότερα και περισσότερο

καταρτισμένοι στην αγορά εργασίας με όσο δυνατόν λιγότερες εισοδηματικές διαφορές.

4.2.2 Συλλογικές διαπραγματεύσεις

Επειδή υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των μοντέλων συλλογικών συμβάσεων στις αντίστοιχες χώρες, είναι δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο διαπραγματεύσεων στις σκανδιναβικές χώρες. Ωστόσο θα μπορούσαμε να αναφερθούμε περισσότερο σε μια «οικογένεια συστημάτων» σύμφωνα με Dølvik (2017) καθώς υπάρχουν σαφώς κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ των συστημάτων σκανδιναβικών συλλογικών διαπραγματεύσεων που τα διακρίνουν από τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας της υπόλοιπης Ευρώπης.

Ορισμένα από τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζουμε είναι η υψηλή πυκνότητα συνδικάτων καθώς υπάρχουν σχετικά ισχυρές οργανώσεις εργαζομένων και εργοδοτών, και υψηλό επίπεδο κάλυψης των συλλογικών συμβάσεων, εκτός από τη Νορβηγία. Επίσης παρουσιάζονται πολυεπίπεδα μοντέλα διαπραγμάτευσης βασισμένα στον κεντρικό συντονισμό, ένα ισχυρό επίπεδο διαπραγμάτευσης των εταιρειών (εκτός από τη Φινλανδία), όπου τα μέρη στον κλάδο της μεταποιητικής βιομηχανίας θέτουν το ρυθμό τους. Επιπροσθέτως υφίσταται μια ισχυρή υποχρέωση ειρήνης όσο η συμφωνία είναι σε ισχύ, ενώ οι συλλογικές συμβάσεις έχουν νομική δέσμευση και περιλαμβάνουν όλους τους υπαλλήλους της αντίστοιχης ομάδας εργαζομένων στο συγκεκριμένο χώρο εργασίας. Επίσης οι μισθολογικές πολιτικές των συνδικάτων έχουν αυξήσει τους μισθούς στα χαμηλότερα επίπεδα και συνέβαλαν σε σχετικά συμπιεσμένες μισθολογικές δομές. Τέλος, αλλά ιδιαίτερα σημαντικό είναι, ότι τα θεσμικά όργανα διαμεσολάβησης διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην πρόληψη των συγκρούσεων και στην προώθηση συντονισμένων μη αμφισβητούμενων αποτελεσμάτων, ενώ οι διαφορές επί των δικαιωμάτων επιλύονται στα εργατικά δικαστήρια (Andersen, Dølvik, Ibsen 2014). Όπως διακρίνουμε και στον Πίνακα 7, ο οποίος παρουσιάζει τα ποσοστά συμφωνίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων, κυμαίνονται στο 70-80% στον ιδιωτικό τομέα εκτός από την Νορβηγία που το ποσοστό πέφτει στο 50%.

Πίνακας 7: Ποσοστό συμφωνίας συλλογικών διαπραγματεύσεων

Δημόσιος τομέας	Ιδιωτικός τομέας	Σύνολο
-----------------	------------------	--------

Σουηδία(2011)	100	83	88
Νορβηγία (2012)	100	50	67
Φιλανδία (2008)	100	85	90
Δανία (2011)	100	74	83

(Πηγή: Sweden National Mediation Office, 2012)

Ωστόσο παρατηρούνται και αρκετά σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των σκανδιναβικών κρατών αναφορικά με την ευελιξία της εργατικής νομοθεσίας. Για παράδειγμα σύμφωνα με μία έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας, όπως φαίνεται στον Πίνακα 8, για την ύπαρξη νομοθεσίας που αφορά τις εργασιακές συνθήκες, και κατά πόσο ευέλικτη είναι αυτή παρατηρούμε ότι υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις αφού για παράδειγμα η νομοθεσία στη Δανία (25) είναι αρκετά πιο ευέλικτη συγκριτικά με τη Φιλανδία (43).

Πίνακας 8: Δείκτης Νομοθεσίας στις εργασιακές συνθήκες, 2014

	Δείκτης
Δανία	25
Νορβηγία	39
Σουηδία	39
Αυστρία	41
Ηνωμένο Βασίλειο	25
Φιλανδία	43
Γερμανία	46
Γαλλία	61
Ιταλία	62

(Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, 2014)

Σύμφωνα με τον Stokke (2001) μία εντυπωσιακή σκανδιναβική διαφορά σχετίζεται τη νομοθεσία που επιτρέπει τη γενίκευση των όρων των συλλογικών συμβάσεων. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η Φινλανδία είχε νομοθεσία που ορίζει ότι όλες οι συλλογικές συμβάσεις με ποσοστό κάλυψης τουλάχιστον 50 τοις εκατό καθίστανται

συνηθισμένες και όλες οι διατάξεις που επηρεάζουν τους μισθούς των εργαζομένων και τις συνθήκες εργασίας τους καθίστανται καθολικές. Η Νορβηγία από το 2004 έχει χρησιμοποιήσει σε ορισμένους κλάδους τη νομοθεσία για την επέκταση των όρων των συλλογικών συμβάσεων, η οποία ψηφίστηκε το 1993 κατά την είσοδό της στην ενιαία αγορά. Ο συγκεκριμένος στόχος του νόμου ήταν να εμποδίσει τους αλλοδαπούς εργαζόμενους να λαμβάνουν φτωχότερους μισθούς και συνθήκες εργασίας κατώτερης ποιότητας συγκριτικά με τους γηγενείς εργαζόμενους. Σύμφωνα με την οδηγία της ΕΕ για την απόσπαση των εργαζομένων, εφαρμόζονται ελάχιστα μεμονωμένες ελάχιστες προϋποθέσεις, όπως συμβαίνει σήμερα στην κατασκευή, στη ναυπηγική βιομηχανία, στις υπηρεσίες καθαρισμού και στη γεωργία (Andersen, Dolvik, Ibsen 2014).

Αντίθετα στη Σουηδία και τη Δανία δεν υπάρχουν νομοθετικές διατάξεις που να επιτρέπουν την επέκταση των τμημάτων των συλλογικών συμβάσεων. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την πλειονότητα της υπόλοιπης ΕΕ, όπου η χρήση των γενικά εφαρμοστέων συμφωνιών και, σε κάποιο βαθμό, και ο θεσμοθετημένος ελάχιστος μισθός είναι ευρέως διαδεδομένος.

Τέλος, η συνεννόηση μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και του κράτους έχει βαθιές ρίζες στο σκανδιναβικό μοντέλο καθώς υπάρχει μια στενή συνεργασία μεταξύ αυτών αν και κατά γενική ομολογία υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις στον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκαν σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Παραδείγματος χάρη στη Σουηδία, η συνεργασία ήταν κλειστή μέχρι τη δεκαετία του 1990, όταν οι εργοδότες αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τις κεντρικές διαπραγματεύσεις για τη συλλογική σύμβαση το 1990 και στη συνέχεια αποσύρθηκαν από όλους τους συνεταιριστικούς οργανισμούς, το 1992. Το ιστορικό αυτό περιλάμβανε τη μονομερή δράση του συνδικαλιστικού κινήματος με τους Σουηδούς Σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι από τη δεκαετία του 1970 εισήγαγαν νόμους για τη συμμετοχή, την προστασία των εργαζομένων και τους μισθωτούς προκειμένου να επωφεληθούν από την αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων. Οι εργοδότες αντέδρασαν σε αυτές τις πρωτοβουλίες, με συνέπεια να οδηγηθεί η Σουηδία σε μία κατάσταση όπου τόσο οι εργοδότες όσο και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εκπροσωπούνται πολύ λιγότερο στα συμβουλευτικά όργανα στον τομέα της αγοράς εργασίας. Αν και οι δανικές συνδικαλιστικές οργανώσεις εμπνεύστηκαν από το σουηδικό συνδικαλιστικό κίνημα τη δεκαετία του 1970, δεν πέτυχαν ποτέ τα ίδια αποτελέσματα, κυρίως επειδή οι κυβερνήσεις υπό την ηγεσία των σοσιαλδημοκρατών ήταν ευρείες συμμαχίες χωρίς ιδιαίτερη βούληση να ικανοποιήσουν τα συμφέροντα των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων.

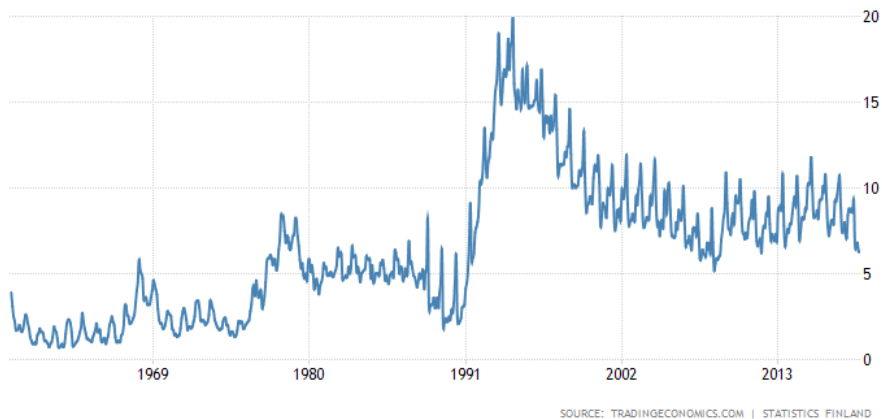
Από την άλλη πλευρά, αυτό επέτρεψε πιο ρεαλιστικές σχέσεις με τους εργοδότες, οι οποίοι τις τελευταίες δεκαετίες αποτελούν μέρος μεγαλύτερων τριμερών συμφωνιών, πρωτίστως για τις πολιτικές της απασχόλησης, τις συντάξεις και την εκπαίδευση. Επιπλέον, οι εταίροι εκπροσωπούνται μόνιμα στους τομείς πολιτικής απασχόλησης και εκπαίδευσης.

Στις περιπτώσεις της Νορβηγίας και της Φινλανδίας η τριμερής συνεργασία συμπεριέλαβε επίσης πολιτική εισοδήματος, πολύ περισσότερο συγκριτικά με τη Δανία και τη Σουηδία. Στη Νορβηγία, η λεγόμενη εναλλακτική λύση αλληλεγγύης προσφέρει ένα παράδειγμα αυτού. Σύμφωνα με τον Hírpe κύριοι στόχοι ήταν η εξασφάλιση της συγκράτησης των μισθών, η αύξηση της απασχόλησης και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Το 1968 στην Φινλανδία συζητήθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα περί συμφωνίας για την εισοδηματική πολιτική. Από τότε οι διαπραγματεύσεις των κοινωνικών εταίρων για τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας έχουν συνδεθεί με συμφωνίες εισοδηματικής πολιτικής στις οποίες η κυβέρνηση στήριξε την ανάπτυξη διαφόρων δημόσιων και κοινωνικών αγαθών, όπως οι συντάξεις, αμοιβή ασθενοείας και η μητρότητα.

4.2.3 Πολιτικές για την εργασία και την καταπολέμηση της ανεργίας

Ιδιαίτερα ενεργητικές είναι οι πολιτικές στα Σκανδιναβικά κράτη και στον τομέα της εύρεσης εργασίας. Μετά το 1990 όπως θα παρατηρήσουμε και στα παρακάτω γραφήματα θα σημειωθεί μια ραγδαία άνοδος της ανεργίας σε όλη την περιοχή, και ιδιαίτερα στη Σουηδία και τη Φινλανδία προκαλώντας τριγμούς στις οικονομίες των κρατών. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Φινλανδίας όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, όπου η ανεργία μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 κυμαινόταν κάτω του 10% και λόγω της οικονομικής κρίσης εκτινάχθηκε σε ποσοστά του 15% στα μέσα της δεκαετίας. Η Φινλανδία υπέστη τη μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας που παρατηρήθηκε μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ σε διάστημα τεσσάρων ετών, φθάνοντας το ανώτατο ποσοστό το 1994 σε ποσοστό 16,7%, μετά το οποίο το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε σταθερά, φθάνοντας το 9,8% το 2000 και το 6,4% το 2008. Για το 2018 η ανεργία στη Φινλανδία παραμένει στα επίπεδα του 6,5%.

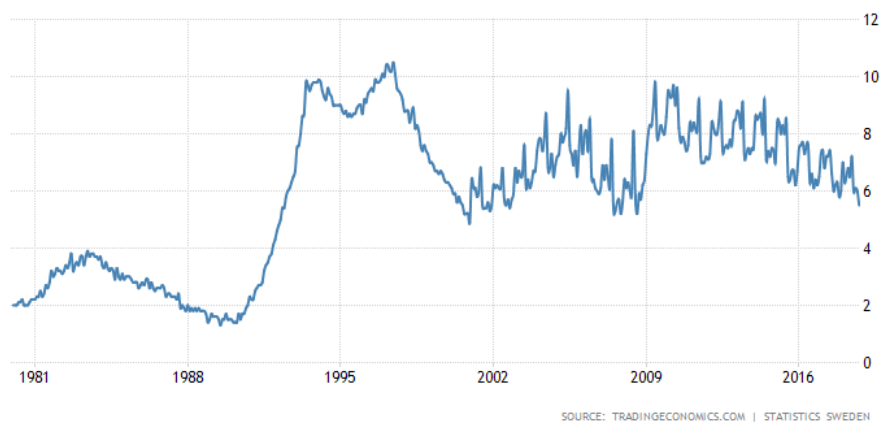
Γράφημα 1: Ποσοστό ανεργίας στη Φινλανδία από 1950-2018

(Πηγή: Trading Economics, 2018α)

Παρόμοια παρουσιάζεται και η κατάσταση στη Σουηδία στο Γράφημα 2, στην οποία στα τέλη του 1980 η ανεργία βρισκόταν κάτω από το επίπεδο του 2% για να εκτιναχθεί κοντά στο 10% στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Στη συνέχεια ακολούθησε μια πρόσκαιρη αποκλιμάκωση, χωρίς όμως να καταφέρει να βρεθεί στα επίπεδα προ του 1990. Για το 2018 η ανεργία βρίσκεται πλησίον του 6%.

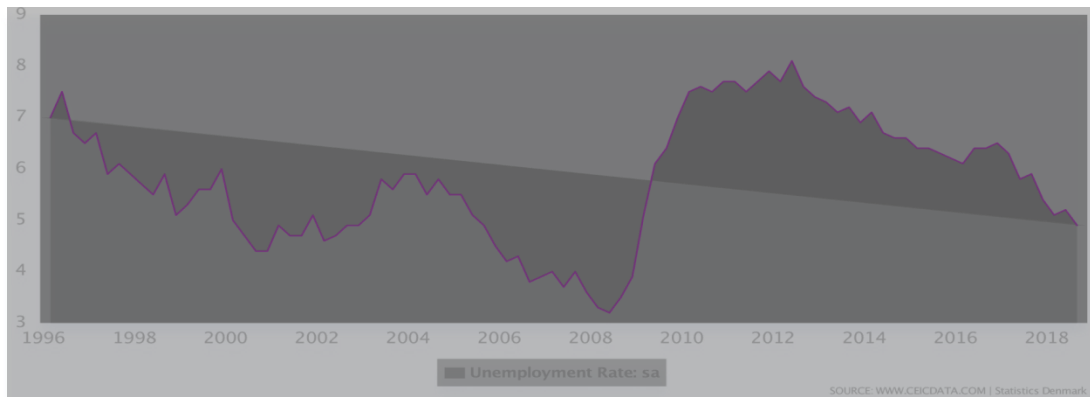
Γράφημα 2: Ποσοστό ανεργίας στη Σουηδία (1980-2018)

(Πηγή: Trading Economics, 2018, β)

Αντιθέτως στη Δανία και τη Νορβηγία δεν προέκυψε ιδιαίτερα σημαντική αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Όπως παρουσιάζεται στο Γράφημα 3, είναι ενδεικτικό ότι το υψηλότερο ποσοστό που σημειώθηκε ιστορικά στη Δανία ήταν 8% το 2012, για να πέσει στο 5% το 2018.

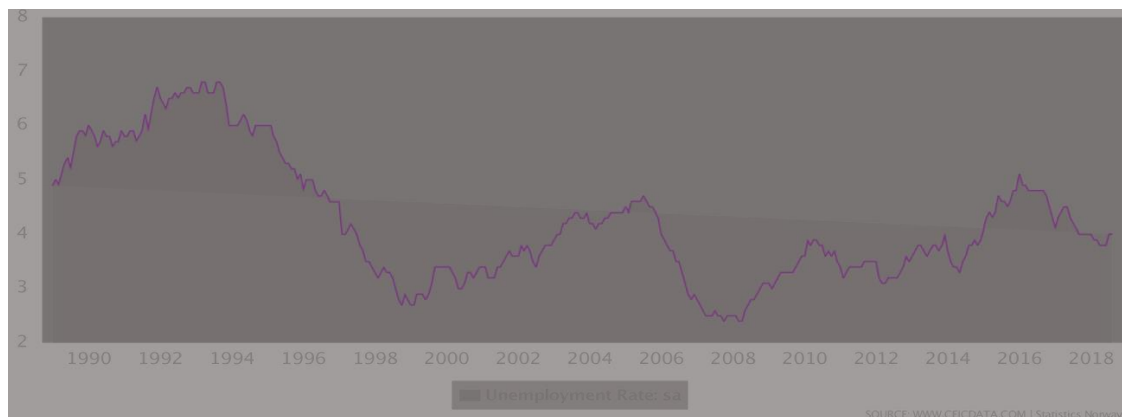
Γράφημα 3: Ποσοστό ανεργίας στη Δανία (1996-2018)

(Πηγή: Ceicdata, 2018α)

Όπως βλέπουμε στο Γράφημα 4, το ποσοστό ανεργίας στη Νορβηγία ήταν 6,8% το 1993 όταν διαχρονικά κυμαίνεται μεταξύ 2-5% (φέτος η ανεργία βρίσκεται στο 3,8%).

Γράφημα 4: Ποσοστό ανεργίας στη Νορβηγία (1990-2018)

(Πηγή: Ceicdata, 2018, β)

Ειδικότερα για τη Νορβηγία τα τελευταία χρόνια, οι συνθήκες απασχόλησης στη ήταν καλύτερες από ότι στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ, αντανακλώντας το ισχυρό πραγματικό ΑΕΠ και την αύξηση της παραγωγικότητας. Η κατάσταση της αγοράς εργασίας χαρακτηρίστηκε από πολύ χαμηλά ποσοστά ανεργίας, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή του εργατικού δυναμικού και τα ποσοστά απασχόλησης που είναι από τα υψηλότερα στον κόσμο.

Οι πολιτικές για την εργασία και την απασχόληση αποτέλεσαν το βασικό μέρος των πολιτικών για την αγορά εργασίας στις Σκανδιναβικές χώρες. Για παράδειγμα στη Σουηδία οι πρώτες πολιτικές εφαρμόστηκαν τη δεκαετία του 1960 και είχαν διπλό στόχο. Αφενός η κρατική βοήθεια αφορούσε την αναβάθμιση των προσόντων των εργαζομένων και κυρίως των ανέργων μέσω της συνεχούς εκπαίδευσης και κατάρτισης

ώστε να περιοριστεί η μακροχρόνια ανεργία και αφετέρου η ενθάρρυνση ώστε να παραμείνουν ενεργοί στην αναζήτηση εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο οι κυβερνήσεις επιθυμούν να ελαχιστοποιήσουν τις κοινωνικές παρενέργειες που προκαλούνται όταν μεγάλα μέρη του πληθυσμού παραμένουν άνεργα για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα και να περιοριστεί η δημοσιονομική δαπάνη που οφείλεται στα περιορισμένα φορολογικά έσοδα.

Στη Φιλανδία η οποία αντιμετωπίζει τα πιο υψηλά ποσοστά ανεργίας συγκριτικά με τα υπόλοιπα σκανδιναβικά κράτη, ήταν απαραίτητη η ανάγκη για να ληφθούν πιο εντατικά μέτρα για την καταπολέμηση του φαινομένου. Για παράδειγμα η μεταρρύθμιση του 1998 ζήτησε από την υπηρεσία απασχόλησης να δημιουργήσει σχέδια αναζήτησης εργασίας μετά από πέντε μήνες ανεργίας, να πραγματοποιεί συνεντεύξεις με υποψήφιους εργοδότες σε τακτά χρονικά διαστήματα και να παρακολουθεί την ανεξάρτητη αναζήτηση εργασίας. Η μεταρρύθμιση της νομοθεσίας κοινωνικής βοήθειας του 1998 επέτρεψε την επιβολή κυρώσεων, τα οποία προηγουμένως ήταν σε μεγάλο βαθμό αναποτελεσματικά, επειδή η κοινωνική βοήθεια συχνά ενήργησε ως εναλλακτική πηγή εισοδήματος. Ο νόμος του 2001 για τη δραστηριότητα αποκατάστασης εργασίας δημιούργησε κυρώσεις για μη συμμετοχή σε σχέδια ενεργοποίησης. Στη συνέχεια, τα ποσοστά συμμετοχής των ενηλίκων στα προγράμματα της αγοράς εργασίας - τα οποία ήταν σχεδόν μηδενικά - αυξάνονταν σταθερά. Επιπλέον η μεταρρύθμιση του 2006 κατέστησε τους δήμους οικονομικά υπεύθυνους για το ήμισυ του κόστους των παροχών που καταβάλλονται σε άτομα που ήταν άνεργα για 100 εβδομάδες (ή 136 εβδομάδες αν είχαν ξεκινήσει με επίδομα ασφάλισης ανεργίας). Αυτό συνοδεύτηκε από νέες κυρώσεις και τη δημιουργία κέντρων εξυπηρέτησης που παρέχουν εντατική συμβουλευτική και βοήθεια καθώς και περαιτέρω αυξήσεις των ποσοστών συμμετοχής στα προγράμματα της αγοράς εργασίας (Duell, Grubb & Singh 2009).

Αποδεικνύεται ότι ακόμη και σήμερα στις σκανδιναβικές χώρες οι οργανισμοί για την ανεύρεσης εργασίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κατάρτιση των εργαζομένων και των ανέργων καθώς και στην προστασία τους παρά τη μικρή πτώση που έχει σημειωθεί. Σήμερα το ποσοστό συμμετοχής στις συνδικαλιστικές οργανώσεις αγγίζει το 70%, ποσοστό πολύ υψηλότερο συγκριτικά με άλλες περιφέρειες (Munifin 2012). Αξιοσημείωτη είναι η επιτυχία της Νορβηγίας στον τομέα της απασχόλησης εκτός από την αξιοποίηση των πλούσιων κοιτασμάτων τα οποία διαθέτει οφείλεται και στην οργάνωση από τις κυβερνήσεις των πολιτικών για την απασχόληση. Αρκετά

θεσμικά όργανα, συμπεριλαμβανομένων τριών υπουργείων, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της πολιτικής της αγοράς εργασίας στη Νορβηγία. Το αρμόδιο κυβερνητικό όργανο που είναι υπεύθυνο για την πολιτική της αγοράς εργασίας είναι το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ένταξης. Οι συνολικές δαπάνες υπό την αιγίδα του ανέρχονται σε περίπου 30% του εθνικού προϋπολογισμού. Το Υπουργείο Παιδείας είναι κεντρικός εταίρος της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης (PES), η οποία αγοράζει προγράμματα κατάρτισης για τους πελάτες της από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Το Υπουργείο Υγείας και Φροντίδας, μέσω των περιφερειακών υγειονομικών υπηρεσιών του, έχει συνυπευθυνότητα με το Υπουργείο Εργασίας για τις υπηρεσίες που προσφέρει στους ανθρώπους σε αναρρωτική άδεια ώστε να επιστρέψουν στην εργασία το συντομότερο δυνατόν. Επιπροσθέτως σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και οι δημοτικές κοινωνικές υπηρεσίες οι οποίες αποτελούν έναν επιπλέον μακροχρόνιο και σημαντικό παράγοντα της αγοράς εργασίας. Παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες για να εξασφαλίσουν ότι τα άτομα είναι σε θέση να υποστηρίξουν τον εαυτό τους μέσω της επιστροφής στην απασχόληση. Τέλος, η Επιθεώρηση Εργασίας ελέγχει τις επιδόσεις των επιχειρήσεων στην υγεία και την ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων των δραστηριοτήτων τους για να βοηθήσουν τα άτομα με προβλήματα υγείας να επιστρέψουν στην εργασία τους μέσω προσωπικών σχεδίων παρακολούθησης και να προσαρμόσουν το εργασιακό περιβάλλον της επιχείρησης για να καλύψουν τις ανάγκες των εργαζομένων με μειωμένη εργασιακή ικανότητα (Duell, Singh & Tergeist 2009). Τέλος, για να κατανοήσουμε πλήρως τη σπουδαιότητα που δίνουν οι σκανδιναβικές κυβερνήσεις για την απασχόληση είναι ενδεικτικός ο Πίνακας 9, στον οποίο καταγράφονται οι Δημόσιες δαπάνες επί του ΑΕΠ για τις ενεργητικές πολιτικές που αφορούν την απασχόληση με βάση στοιχεία του ΟΟΣΑ για το 2015.

Πίνακας 9: Δημόσιες Δαπάνες επί του ΑΕΠ σε ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση το 2015

Χώρα	Ποσοστό		
Δανία	2.05	Βέλγιο	0.72
Σουηδία	1.27	Γερμανία	0.63
Γαλλία	1.01	Ισπανία	0.6
Φιλανδία	1	Νορβηγία	0.52

Ουγγαρία	0.9	Καναδάς	0.24
Ολλανδία	0.77	Αυστραλία	0.23
Αυστρία	0.74	Ην. Βασίλειο	0.22

(Πηγή: ΟΟΣΑ, 2015)

4.3 Καινοτόμες επιχειρήσεις και τεχνολογία

Ένα από τα εντυπωσιακότερα αποτελέσματα των σκανδιναβικών οικονομιών τις τελευταίες δεκαετίες είναι ο συνδυασμός του κράτους πρόνοιας και των υψηλών δημοσίων δαπανών, της ιδιαίτερης υψηλής φορολογίας και του ισχυρού δημοσίου τομέα με τις επιδόσεις που σημειώνουν στον τομέα της ανταγωνιστικότητας. Το γεγονός πως οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν υψηλές αμοιβές για τους εργαζόμενους τους, θα ελλόχευε ο κίνδυνος να υπάρχει πλήγμα στην ανταγωνιστικότητα των Σκανδιναβικών οικονομιών ως προς τον διεθνή ανταγωνισμό. Για αυτό το λόγο τα σκανδιναβικά κράτη αποφάσισαν να επενδύσουν σε πιο προηγμένες τεχνολογίες και προϊόντα τα οποία απαιτούν υψηλά ειδικευμένους εργαζομένους (Halvorsen κ.ά 2015). Οι σκανδιναβικές επενδύσεις τα έχουν πάει αρκετά καλά μέχρι στιγμής μέχρι την παγκοσμιοποίηση αν και χρειάζεται να εξακολουθούν να στοχεύουν σε καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες (The Economist 2013). Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ το 2013 σε έρευνα για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα 144 κρατών (Global Competitiveness Report) στην οποία υπολογίζονται παράγοντες όπως η τεχνολογία, οι δημόσιοι θεσμοί και το μακροοικονομικό περιβάλλον η Φιλανδία ήταν 3^η, η Σουηδία 4^η και η Δανία 12^η ξεπερνώντας πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Munifin 2012). Πώς όμως επιτεύχθηκαν αυτά τα αποτελέσματα;

Οι σκανδιναβικές κυβερνήσεις έχουν ως κεντρικό στόχο τη δημιουργία ενός καινοτόμου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, χωρίς υπερβολική γραφειοκρατία και αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο με παράλληλη συνεργασία των επιχειρήσεων με ακαδημαϊκά και επιστημονικά κέντρα ερευνών, αφού θεωρείται αποδεδειγμένο γεγονός η καινοτομία δεν είναι το συγκριτικό τους πλεονέκτημα στον τομέα της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την ανταγωνιστικότητα υπάρχει από τη δεκαετία του 1960 όταν η παγκόσμια οικονομία απέκτησε σταδιακά πιο φιλελεύθερο και ανοικτό χαρακτήρα και το διεθνές εμπόριο κατέστη κινητήριο μοχλός της οικονομίας. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης η στρατηγική της Λισαβόνας το 2010, έθεσε ως στόχο τα ευρωπαϊκά κράτη να καταστούν περισσότερο

ανταγωνιστικά συνδυάζοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη, ήτοι περισσότερες και ποιοτικότερες δουλειές για όλους με αυξημένη κοινωνική συνοχή. Σύμφωνα με τον Sachs οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν σημειώσει καλύτερα αποτελέσματα από την υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς διαθέτουν το συγκριτικό πλεονέκτημα της υψηλής φορολόγησης. Η υψηλή φορολόγηση συμβάλλει στην χρηματοδότηση της εκπαίδευσης και του τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης της τεχνολογίας.

Στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη οικονομία με τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, την μεταφορά κεφαλαίου και την τεχνολογική ανάπτυξη, η ανταγωνιστικότητα έχει καταστεί απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη και τα κράτη βρίσκονται διαρκώς σε ένα συνεχιζόμενο ανταγωνισμό. Συνεπώς η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας κρίνεται απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους για την αύξηση της παραγωγικότητας και τη δημιουργία αγορών για την πώληση των προϊόντων που παράγονται. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι επιχειρήσεις είναι αναγκασμένες όχι μόνο να δημιουργούν καινοτόμα προϊόντα, αλλά ταυτόχρονα και όσο το δυνατόν λιγότερα ακριβά (Tomala 2014).

Η καινοτομία λοιπόν το 2018 αποτελεί σημάδι προόδου και οικονομικής ανάπτυξης. Για την μεγιστοποίηση της ύπαρξης της καινοτομίας σε ένα κράτος και στις επιχειρήσεις γενικότερα αποτελεί κλειδί η ανάπτυξη Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (Information and Communication Technologies). Τα σκανδιναβικά κράτη έχουν πρωταγωνιστήσει στην ανάπτυξη και χρήση αυτών των τεχνολογιών με αποτέλεσμα να έχουν δημιουργήσει οικονομίες βασισμένες στην τεχνολογική γνώση και κατά επέκταση κοινωνίες της πληροφορίας. Τα προγράμματα τεχνολογικής εκπαίδευσης συναντώνται σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής μέσω των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Μικρές και καινοτόμες επιχειρήσεις χρηματοδοτούνται από το Κράτος, το πανεπιστήμιο και άλλες μεγαλύτερες επιχειρήσεις με σκοπό την ανάπτυξη περισσότερων καινοτόμων επιχειρήσεων.

Οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν έναν εντυπωσιακό αριθμό διεθνών αναγνωρισμένων επιχειρήσεων. Για παράδειγμα στη Φιλανδία είχαμε την ανάπτυξη φημισμένων επιχειρήσεων στον τομέα των video games όπως η Rovio Entertainment (Angry Birds) και η Supercell. Αυτές οι εταιρίες ήταν αποτελέσματα στήριξης της πολιτικής υποστήριξης και ανάπτυξης καινοτόμων τεχνολογικών επιχειρήσεων, ξεπερνώντας κρίσεις όπως αυτής της Nokia κατά την οποία αποδείχτηκε ότι η φιλανδική οικονομία είχε στηριχτεί σε υπερβολικά μεγάλο βαθμό στην παραγωγή της Nokia, δηλαδή το 2000 παρήγαγε το 4% του φιλανδικού ΑΕΠ (The Economist 2013).

Στη Σουηδία επιχειρήσεις όπως η IKEA και H&M έχουν κατακτήσει τη παγκόσμια αγορά και στη Δανία η ναυτιλιακή Maersk και η εταιρεία παιχνιδιών LEGO είναι ευρέως γνωστές. Αυτά τα αποτελέσματα εν πολλοίς οφείλονται στην διάδοση της καινοτομίας και της τεχνολογίας σε όλες τις πτυχές της επιχειρηματικότητας. Για παράδειγμα στη Δανία, μια χώρα που εν πολλοίς στηρίζεται στην κτηνοτροφική παραγωγή (8^η παγκοσμίως στην εξαγωγή τροφίμων), οι αγρότες χρησιμοποιούν την τεχνολογία για να αυξήσουν την παραγωγή γάλακτος. Επιπλέον οι επιτυχίες των σκανδιναβικών επιχειρήσεων οφείλονται στη συναίνεση, τη συνεργασία και την εμπιστοσύνη που υπάρχει στην κοινωνία και κατά επέκταση και στις επιχειρήσεις (The Economist 2013).

Βέβαια προκύπτει ένα ερώτημα σχετικά με το αν τα οφέλη της τεχνολογίας μπορούν να διαδοθούν στο σύνολο της κοινωνίας. Οι σκανδιναβικές κυβερνήσεις κατά γενική ομολογία σχεδιάζουν πολιτικές που οδηγούν σε περισσότερη καινοτομία και εξασφαλίζουν ότι το χάσμα της γνώσης δεν θα αυξηθεί και θα εξασφαλίσει ότι οι καινοτομίες διαδίδονται καλά στην οικονομία και ότι οι περισσότεροι πολίτες επωφελούνται. Στις δημοκρατίες, εάν οι κυβερνήσεις υιοθετήσουν πολιτικές που διευκολύνουν την καινοτομία, θα εξαρτηθεί από τις συνέπειες της καινοτομίας για τους περισσότερους πολίτες. Το σκανδιναβικό μοντέλο, εξασφαλίζοντας ότι πολλοί από τους πολίτες του επωφελούνται από την καινοτομία και την ανάπτυξη, δημιούργησε έναν ενάρετο κύκλο: ένα πολιτικό καθεστώς που υποστηρίζει πολιτικές που διευκολύνουν την καινοτομία και διασφαλίζει ότι τα οφέλη από τη ανάπτυξη είναι ευρέως κατανομημένα στους πολίτες (Stiglitz 2014).

Εν κατακλείδι οι σύγχρονες Σκανδιναβικές επιχειρήσεις αποτελούν μία από τις πτυχές της επιτυχίας των οικονομιών, καθώς προσαρμόστηκαν στις απαιτήσεις της φιλελεύθερης ανοικτής οικονομίας. Οι εκάστοτε κυβερνήσεις έδωσαν βάση στην ανάπτυξη και διάδοση της τεχνολογικής εκπαίδευσης προς τους πολίτες, ώστε οι επιχειρήσεις να καταστούν καινοτόμες και κατά συνέπεια διεθνώς ανταγωνιστικές.

4.4 Οι οικονομικές επιδόσεις των Σκανδιναβικών κρατών το 2018

Οι σκανδιναβικές χώρες σύμφωνα με όλες τις διαθέσιμες μελέτες, όπως αυτή της Δανέζικης Κεντρικής Τράπεζας, φάνηκε πως τουλάχιστον στην αρχή του 2018 επωφελήθηκαν από μια ισχυρή παγκόσμια ανάκαμψη, αλλά αυτή τη στιγμή αλλάζει.

Η ανάκαμψη ωριμάζει στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ και είμαστε πλέον κοντά στο σημείο όπου η ανάπτυξη θα πρέπει να μειωθεί σε ένα βαθμό λόγω των περιορισμών της παραγωγικής ικανότητας στην οικονομία (Danske Bank 2018). Το Brexit αναμένεται να επιδράσει αρνητικά κυρίως στις δανέζικες εξαγωγές, οι οποίες παρουσίασαν κακή απόδοση κατά την καλύτερη περίοδο ανάπτυξης στην Ευρώπη. Η Σουηδία αντιμετωπίζει ήδη εγχώριες πιέσεις, ιδίως στις επενδύσεις σε κατοικίες, και αναμένουμε επιβράδυνση της ανάπτυξης. Επίσης, η οικονομία της Φινλανδίας αναμένεται να επιβραδυνθεί για το 2018, αλλά βρίσκεται ήδη σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο. Εξάλλου, η ισχυρή αύξηση της εγχώριας ζήτησης είναι πιθανό να υποστηρίξει μια συνεχιζόμενη ισχυρή ανάκαμψη. Στην περίπτωση της Νορβηγίας, αναμένουμε υψηλότερες επενδύσεις στον τομέα του πετρελαίου για την υποστήριξη της οικονομίας.

Κινούμαστε πιο κοντά στο σημείο όπου τα αυξανόμενα επιτόκια θα αρχίσουν να επιβραδύνουν την ανάπτυξη. Η Νορβηγία έχει ήδη δει την πρώτη αύξηση των επιτοκίων σε επτά χρόνια και η Σουηδία είναι πιθανό να ακολουθήσει φέτος, αν και αυτό θα μπορούσε να αποδειχθεί πρόωρο. Η ζώνη του ευρώ, και κατά συνέπεια η Φινλανδία και η Δανία, απέχουν 14 μήνες μακριά από την αύξηση των επιτοκίων σύμφωνα με τις προβλέψεις της Δανέζικης Κεντρικής Τράπεζας.

Πιο αναλυτικά στην περίπτωση της σουηδικής οικονομίας παρά την αδύναμη κορόνα, τα χαμηλά επιτόκια σε επίπεδα ρεκόρ και τα δημοσιονομικά κίνητρα, δεν φαίνεται αυτή να κερδίζει πραγματική δυναμική. Οι φθίνουσες οικοδομικές κατασκευές, οι ανησυχίες των καταναλωτών σχετικά με τους κινδύνους της αγοράς κατοικιών και οι μελλοντικές ελλείψεις στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, καθώς και το γεγονός πως ο τομέας των εξαγωγών δεν έχει την επαρκή ικανότητα εκμετάλλευσης της ευνοϊκής ανταγωνιστικής κατάστασής του, είναι οι βασικοί λόγοι της μικρής επιβράδυνσης που παρατηρείται στη σουηδική οικονομία (SEB 2018).

Αντίθετα σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Κεντρικής Σουηδικής Τράπεζας η νορβηγική οικονομία επεκτείνεται διαρκώς τον τελευταίο 1,5 χρόνο. Αν και η ανάπτυξη στην ηπειρωτική οικονομία επιβραδύνθηκε κάπως κατά το πρώτο εξάμηνο του 2018, η πτώση θα να αποδειχθεί προσωρινή. Ο βιομηχανικός τομέας δεν φαίνεται να επηρεάζεται από τους παγκόσμιους πολιτικούς κινδύνους που ελλοχεύουν και τον προστατευτισμό, διότι βοηθάτε από την ανάκαμψη των τιμών στον τομέα του πετρελαίου. Επίσης οι προβλέψεις είναι θετικές και για το 2019 και 2020 καθώς προβλέπεται ανάπτυξη του ΑΕΠ κατά 2,5 και 2,1% αντίστοιχα.

Στη Δανία η αύξηση του ΑΕΠ αναμένεται να είναι κατά μέσο όρο περίπου 2, παρά τις αρχικές εκτιμήσεις για μεγαλύτερη ανάπτυξη. Η προέκταση των μεγαλύτερων εξαγωγών ευρεσιτεχνιών κατά το α ' τρίμηνο του 2017 και οι επιπτώσεις ενός ασυνήθιστα θερμού καλοκαιριού συνέβαλαν σε μια προσωρινή πτώση της ανάπτυξης, ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης του 2019 αναμένεται να μειωθεί στο 2,5%.

Εκτός από τις διαταραχές αυτές, η δανική οικονομία παραμένει ανεπηρέαστη στη σταθερή εργασία και στην αύξηση των μισθών, οι οποίες μαζί συνεχίζουν να οδηγούν στην αύξηση το διαθέσιμου εισοδήματος. Ο πλούτος των νοικοκυριών υποστηρίζεται επίσης από τη συγκρατημένη αύξηση των τιμών των κατοικιών, ενώ υπάρχει και τάση για αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης (SEB 2018). Η Δανία σαφώς έχει απομακρυνθεί από την κρίση, η ανεργία είναι χαμηλή και υπάρχουν κάποια σημάδια υπερθέρμανσης που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κάποια κρίση.

Τέλος στη φιλανδική οικονομία το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2,7% το 2017 και αναμένεται και ανάλογη αύξηση για το 2018. Ήδη στις αρχές του 2018, η ανάπτυξη επιταχύνθηκε ταχύτερα από το αναμενόμενο εξαιτίας της ισχυρής ζήτησης. Ο συνδυασμός της βελτίωσης της απασχόλησης, των αυξανόμενων επιτοκίων και του χαμηλού πληθωρισμού θα οδηγήσει σε επιτάχυνση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ωστόσο, οι κύριοι παράγοντες για την ταχεία οικονομική ανάπτυξη είναι οι ιδιωτικές επενδύσεις και οι εξαγωγές. Οι εξαγωγικές βιομηχανίες επωφελούνται από τη συνεχιζόμενη ισχυρή παγκόσμια ζήτηση και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των εγχωρίων τιμών ενώ και η πρόσφατη υποτίμηση του ευρώ παρέχει πρόσθετη υποστήριξη. Τα νοικοκυριά εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά αισιόδοξα τόσο για τα προσωπικά τους οικονομικά όσο και για τις γενικές μακροοικονομικές προοπτικές καθώς η συνεχιζόμενη ανάκαμψη αρχίζει σιγά σιγά να ωφελεί τους καταναλωτές περισσότερο. Το ποσοστό ανεργίας μειώνεται τελικά και η αύξηση των ονομαστικών μισθών ξεπερνά τον πληθωρισμό για πρώτη φορά από το 2016.

4.5 Συμπεράσματα

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρατέθηκαν ορισμένες από τις βασικές οικονομικές πολιτικές που υλοποιούν τα σκανδιναβικά κράτη στον τομέα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των ενεργητικών πολιτικών για την αγορά εργασίας. Ιδιαίτερη μνεία υπάρχει για το μοντέλο Rehn- Meinder το οποίο αποτελεί τη ραχοκοκαλιά των πολιτικών για την εργασία και την καταπολέμηση της ανεργίας μέχρι τη σημερινή

εποχή και αποτελεί έναν από τους λόγους για το γεγονός πως τα σκανδιναβικά κράτη σημειώνουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας, με εξαίρεση ορισμένες χρονικές περιόδους στη Σουηδία και κυρίως στη Φιλανδία. Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις εξακολουθούν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, ενώ το κράτος συνεχίζει να παρεμβαίνει αποφασιστικά στην κατάρτιση και μετεκπαίδευση των εργαζομένων. Τέλος, τα σκανδιναβικά κράτη και οι επιχειρήσεις κατ' επέκταση δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην καινοτομία και στην τεχνολογική εξέλιξη, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τις οικονομίες και τις επιχειρήσεις όχι μόνο ανταγωνιστικές αλλά και καινοτόμες, στοιχεία απαραίτητα για τον διεθνή οικονομικό ανταγωνισμό του 21^{ου} αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας αν κάποιος επιθυμεί να περιγράψει το σκανδιναβικό μοντέλο θα το χαρακτήριζε ως ένα πλήρως αποκεντρωμένο και ταυτόχρονα περίπλοκο δομικά κράτος, αναφορικά με τους κανονισμούς και τη χρηματοδότηση του. Υπάρχει υψηλός βαθμός ισότητας, ιδιαίτερα ενεργητική πολιτική για την αγορά εργασίας μαζί με υψηλά ποσοστά απασχόλησης και χαμηλά επίπεδα μισθολογικών διαφορών και φυσικά ιδιαίτερα αυξημένη φορολογία. Το σκανδιναβικό μοντέλο σύμφωνα με τον Etzioni διατηρεί ένα μήνυμα μέχρι σήμερα ότι αποτελεί μια τρίτη εναλλακτική επιλογή μεταξύ του φιλελεύθερου αγγλοσαξονικού μοντέλου και του ευρωπαϊκού ηπειρωτικού μοντέλου. Πολλοί είναι οι ερευνητές, πολιτικοί ακόμη και κυβερνήσεις που επιθυμούν να εφαρμόσουν και στα κράτη τους το σκανδιναβικό μοντέλο εξαιτίας των εξαιρετικών επιδόσεων του σε αρκετούς τομείς των μακροοικονομικών και σε δείκτες που αφορούν την ευτυχία και την κοινωνική ανισότητα. Συνεπώς προκύπτει τι ερώτημα που προκύπτει είναι αν μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία και σε άλλα κράτη ή τουλάχιστον ορισμένες πολιτικές αυτού. Φυσικά, η δυνατότητα μεταφοράς του σκανδιναβικού μοντέλου σε άλλα κράτη τα οποία διαμορφώθηκαν με βάση τις ευρύτερες κοινωνιολογικές, πολιτικές και πολιτιστικές δομές και τους κανόνες των τεσσάρων σκανδιναβικών χωρών είναι αρκετά πιθανή (Storm 2012). Για παράδειγμα χώρες όπως οι βαλτικές και κυρίως η Εσθονία ή κράτη της κεντρικής Ευρώπης και οι Κάτω Χώρες υλοποιούν παρόμοιες πολιτικές σε ένα ευρύ φάσμα της οικονομικής πολιτικής και κατά συνέπεια έχουν αυξημένες πιθανότητες ενσωμάτωσης και επιτυχούς εφαρμογής των σκανδιναβικών οικονομικών πολιτικών.

Ένα άλλο ερώτημα που προκύπτει είναι αν η παγκοσμιοποίηση θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για τη βιωσιμότητα του σκανδιναβικού μοντέλου. Οι αυξανόμενες πιέσεις στον τομέα της ανταγωνιστικότητας από τις καινοτόμες χώρες της ΝΑ Ασίας ή τα ενοποιημένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και η τάση για περισσότερη ελευθερία των αγορών στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να υπονομεύσει την ικανότητα επιβολής αρκετά υψηλών φορολογικών συντελεστών οι οποίοι αποτελούν τον πυλώνα χρηματοδότησης του εκτεταμένου κοινωνικού κράτους. Σύμφωνα με τον Meidner (1993, σελ.227): *«Η ιδέα μιας κοινωνίας η οποία βασίζεται σε ηθικές αξίες είναι, κατά την άποψή μου, πολύ ελπιδοφόρα για να σβήσει από τις απάνθρωπες δυνάμεις της αγοράς»*. Οι σκανδιναβικές χώρες κατάφεραν μέχρι σήμερα να διατηρήσουν την ανεργία να βρουν γενικά αποδεκτούς κανόνες για την μισθολογική πολιτική της αλληλεγγύης και να υποστηρίξουν την μισθολογική πολιτική μέσω κάποιου είδους συλλογικού σχηματισμού κεφαλαίου και τεχνολογικών προγραμμάτων. Κατάφεραν να συνδυάσουν τις διεθνώς ανοικτές κεφαλαιαγορές, ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό φορολογίας κεφαλαίου και σχετικά υψηλά ποσοστά έμμεσης φορολογίας και φορολόγησης της εργασίας. Η σκανδιναβική διακυβέρνηση έχει δείξει ισχυρή μεταβατική ικανότητα για την αντιμετώπιση των μακροοικονομικών δυσχερειών, όπως η μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στη Σουηδία ή όπως τις ξένες αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου στη Νορβηγία και την κατάρρευση των μεγάλων εξαγωγικών αγορών Φινλανδία μετά το 1990.

Ο συνδυασμός της ηθικής, της κυριαρχίας εννοιών όπως η εμπιστοσύνη, η συνεργασία και η συναίνεση τα οποία στο πέρασμα του χρόνου έχουν μετατραπεί σε έναν άγραφο κανόνα εντός των σκανδιναβικών κοινωνιών, με την αποτελεσματικότητα των εκάστοτε κυβερνήσεων σε όλα τα επίπεδα της διακυβέρνησης και της οικονομίας, είναι ίσως το μυστικό της επιτυχίας αυτών των μικρών και απομονωμένων περιοχών στα βόρεια της Ευρώπης. Είναι στο χέρι μας να διδαχθούμε και γιατί όχι να δανειστούμε από αυτά τα κράτη τις καλύτερες πολιτικές τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χίλσον, Μ. (2012), *Το Σκανδιναβικό Μοντέλο*, Αθήνα, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κρήτης

Acemoglu, D., Robinson J. and Verdier T., (2013), *Can't We All Be More Like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World*, MIT Department of Economics Working Paper No. 12-22, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/varieties_of_capitalism_april_9_2013.pdf

Andersen S.K., Dølvik J. E. and Ibsen C. L. (2014), *Nordic labour market models in open markets -Report 132*, Brussels, ETUI

Andersen, T.M. (2015). *The Welfare State and Economic Performance*, Stockholm, SOU 2015:53, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.regeringen.se/contentassets/c3cd2706e07b4fc7860533f1ae8ad5d8/sou-201553-the-welfare-state-and-economic-performance.pdf>

Andersen, T.M., Holmström, B., Honkapohja, S., Korkman, S., & Söderström, H.T. (2007). *THE NORDIC MODEL Embracing globalization and sharing risks.*, Helsinki, The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://pdfs.semanticscholar.org/d38b/1d19a90d0ae3650fda663a5b696353070541.pdf?_ga=2.42776037.1932289829.1547136801-1090784421.1547136801

Askeland, G., & Strauss, H. (2014). The Nordic welfare model, civil society and social work. In Strauss H., Noble C., & Littlechild B. (Eds.), *Global social work: Crossing*

borders, blurring boundaries, pp. 241-254, Sydney University Press, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1fxm2q.21>

Baldwin, P. (1994), *Can we define a European Welfare State model?*, paper presented at the Conference on Comparative Welfare Systems, Roskilde, Roskilde University

Barth, E., Moene, K., Willumsen, F. (2015) *Reprint of "The Scandinavian model—An interpretation"*, Journal of Public Economics, Vol 127, pp. 17-29, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272714000711>

Becker, U. (2007), *The Scandinavian model: Still an example for Europe?*. Internationale Politik und Gesellschaft. (4),pp. 41-57, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

https://www.fes.de/ipg/2007/4/05_Becker_US.pdf

Bengtsson, M. (2012), *Transformation of Labour Market Policies in the Nordic Countries: Towards a regime shift in Sweden and Denmark.*, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

http://adapt.it/adapt-indice-a-z/wp-content/uploads/2014/05/bengtsson_20121.pdf

Bergman, L., Olsen O. (1992) *Economic Modeling in the Nordic Countries*, Amsterdam, North Holland

BSI ECONOMICS (2015), *The Nordic model: miracle remedy for prosperity?*, 23/07/2018, <http://www.bsi-economics.org/images/engnordicmodel.pdf>

Blyth, M. (2001), *The Transformation of the Swedish Model: Economic Ideas, Distributional Conflict, and Institutional Change, World Politics*. Cambridge University Press, 54(1), pp. 1–26, διαθέσιμο στη διεύθυνση: doi 10.1353/wp.2001.0020.

Calmfors, L., “How well is the Nordic Model doing? Recent performance and future challenges”, in Valkonen, T, and Vihriälä V. (eds.), *The Nordic Model – Challenged but Capable of Reform* (2014), Nordic Council of Ministers, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:715939/FULLTEXT02.pdf>

CEIC (2018), Denmark Unemployment Rate 1996-2018, 28/08/2018, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/denmark/unemployment-rate>

CEIC (2018), Norway Unemployment Rate 1989-2018, 28/08/2018, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/norway/unemployment-rate>

Crowd Sourcing Week (2018), Trust Is The New Gold, And Nordic Countries are Leading The Way, 21/09/2018, <https://crowdsourcingweek.com/blog/trust-new-gold-nordic-countries-leading-way/>

Danske Bank (2018), Nordic Outlook - Economic and financial trends, 06/10/2018, <https://danskebank.com/-/media/danske-bank-com/file-cloud/2018/10/nordic-outlook-october-2018-.la=en.pdf>

Danson, M., McAlpine, P., Spicker P. and Willie Sullivan (2012), *The Case for Universalism, An assessment of the evidence on the effectiveness and efficiency of the universal welfare state*, Biggar, The Reid Foundation, διαθέσιμο στη διεύθυνση: [http://allofusfirst.org/commonweal/assets/File/The-Case-for-Universalism2%20\(1\).pdf](http://allofusfirst.org/commonweal/assets/File/The-Case-for-Universalism2%20(1).pdf)

Delhey, J., Newton, K. and Welzel, C. (2011), *How General is Trust in 'Most People'? Solving the Radius of Trust Problem*, American Sociological Review, (76). pp. 786-807, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://doi.org/10.1177%2F0003122411420817>

Duell, N., Singh S. and Tergeist P. (2009), *Activation Policies in Norway*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 78, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/226388712174>.

Duell, N., D. Grubb and S. Singh (2009), *Activation Policies in Finland*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 98, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/220568650308>

Einhorn, E., & Logue, J., (2007) *The Scandinavian Reform Model and the European Union. The Lisbon Agenda and the Scandinavian model(s)?*, Prepared for the European Union Studies Association meeting Montreal, Quebec, διαθέσιμο στην διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/29997526_The_Scandinavian_Reform_Model_and_the_European_UnionThe_Lisbon_Agenda_and_the_Scandinavian_models

Emmakristina P. Sveen (2015) *The Nordic Model of Social Democracy & Welfare Is Utopia Sustainable?*, Wesleyan University Cluster Initiative 2014 – 2015, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.wesleyan.edu/allbritton/cspl/collaborative/SveenFinal.pdf>

Erixon, L. (2010), *The Reihn- Meinder moden in Sweden: its rise, challenges and survival* Journal of Economic Issues (44), pp. 677-715, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624440306>

European Institute for Gender Equality (2015), Comparing in Gender Equality Index, 14/09/2018, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2015/countries-comparison/index/table>

European Social Survey (2014), Κοινωνική εμπιστοσύνη στα Ευρωπαϊκά κράτη, βασισμένο στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα του 2014, 14/09/2018, <https://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=7>

Freeman, R. B., Topel, R. and Swedenborg B. (2010). *The welfare state in transition: Reforming the Swedish model*. Chicago: University of Chicago Press, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.nber.org/chapters/c5357.pdf>

Friedman, M. (2006), *Free Markets and the End of History*. New Perspectives Quarterly, 23(1), pp. 37-43

Greve, B. (2007), 'What Characterise the Nordic Welfare State Model', *Journal of Social Sciences*, vol. 3, no. 2, pp. 43-51, ανακτήθηκε από τη διεύθυνση: <http://thescipub.com/pdf/10.3844/jssp.2007.43.51>

Halvorsen, R., Hvinden, B. and Schoyen, M. A. (2016) “*The Nordic Welfare Model in the Twenty-First Century: The Bumble-Bee Still Flies!*,” *Social Policy and Society*. Cambridge University Press, 15(1), pp. 57–73, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.cambridge.org/core/journals/social-policy-and-society/article/nordic-welfare-model-in-the-twentyfirst-century-the-bumblebee-still-flies/2B5110140D9D287C59D69DD05D01046C>

Hibbs, D. and H. Locking. (2000), Wage Dispersion and Productive Efficiency: Evidence for Sweden. *Journal of Labor Economics*, 18 (4)

Hodgson, G., M. (2018), *What the world can learn about equality from the Nordic model*, The Conversation, 15/09/2018, <https://theconversation.com/what-the-world-can-learn-about-equality-from-the-nordic-model-99797>

Iacono, R. (2017) *The Nordic Model of Economic Development: Shocks, Reforms and Future Prospects*, GLO Discussion Paper Series 112, Global Labor Organization (GLO), διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2951063

Kommuneredit, Kommunivest and MuniFin (2012), *The Nordic Model - Local government, global competitiveness in Denmark, Finland and Sweden*, 26/10/2018, https://www.munifin.fi/sites/default/files/content_block/field_file/nordic_model_medumres.pdf

Knutsen, I and Oddbjørn P. (2017), *The Nordic Models in Political Science: Challenged, but Still Viable?*, pp 249-272, Bergen, Fagbokforlaget

Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B. and Kangas, O. (2012) *Changing Social Equality : The Nordic Welfare Model in the 21st Century*, Bristol, The Policy Press

Kuisma, M. & Nygård, M. (2015). *The European Union and the Nordic models of welfare – path dependency or policy harmonisation?* Ingår i C. H. Grøn, P. Nedergaard & A. Wivel (red.), *The Nordic Countries and the European Union. Still the Other European Community? The Nordic Countries and the European Union*. London: Routledge, pp.158-172, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.vasa.abo.fi/users/minygar/Undervisning-filer/KuismaNygardEUBook_FINAL%20manuscript.pdf

Kuisma, M. (2017) *Oscillating meanings of the Nordic model: ideas and the welfare state in Finland and Sweden*, *Critical Policy Studies*, 11(4), pp.433-454, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19460171.2016.1200475?scroll=top&needAccess=true>

Marklund, C. (2013), *All well in the welfare state? Welfare, well-being and the politics of happiness*, Helsinki, Nordic Centre of Excellence Nordwel

Matti, A., Hort, S., Kuhnle, S. (2009), *Nordic Model: Conditions, Origins, Outcomes, Lessons*, Hertie School of Governance (41), διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2013/4255/pdf/41.pdf>

Meidner, R. (1993), Why Did the Swedish Model Fail?, *Real Problems False Solutions*, Social Register Vol 29, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://socialistregister.com/index.php/srv/issue/view/427>

Mewes, J., Mau, S. and Schoneck N. M. (2012), *What determines subjective socio-economic insecurity? Context and class in comparative perspective*, *Socio-Economic Review*, (10)(4), pp. 655–682, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://doi.org/10.1093/ser/mws001>

Mjøset, L. (2011), *The Nordic Varieties of Capitalism- Vol. 28*, Emerald Group Publishing Limited, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.emeraldinsight.com/doi/book/10.1108/S0195-6310%282011%2928>

Neil, F. (1987), *Economic policy in Sweden: are there lessons from the Swedish model?*, *International Review of Applied Economics*, 1 (2), pp. 209-224, διαθέσιμο στη διεύθυνση: DOI: 10.1080/758528898

Nordic Council of Ministers (2017), Nordic Council of Ministers Analysis Report, Trust- The Nordic gold, 23/07/2018, <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1095959/FULLTEXT02.pdf>

Nordic Council of Ministers (2017), Nordic Economic Outlook 2017, 25/07/2018, <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1160735/FULLTEXT01.pdf>

OECD (2018), Is the Last Mile the Longest? Economic Gains from Gender Equality in Nordic Countries, 09/09/2018, <http://www.oecd.org/publications/is-the-last-mile-the-longest-economic-gains-from-gender-equality-in-nordic-countries-9789264300040-en.htm>

OECD (2018), Family benefits public spending (indicator). doi: 10.1787/8e8b3273-en (Accessed on 22 September 2018)

OECD (2018), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en (Accessed on 22 September 2018)

OECD (2018), Social spending (indicator), 09/09/2018, doi: 10.1787/7497563b-en (Accessed on 22 September 2018)

Phelps, E. S. and Sinn, H. (2011), *Perspectives on the Performance of the Continental Economies*, CESifo Seminar Series, MIT Press.

Razi, I., Padma, T.(2015), The Nordic Model: Existence, Emergence and Sustainability, *Procedia Economics and Finance*,(30), pp. 336-351, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115013015>

Sanandaji, N. (2012), *The surprising ingredients of Swedish success- free markets and social cohesion*, IEA Discussion Paper No.41, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://iea.org.uk/publications/research/the-surprising-ingredients-of-swedish-success--free-markets-and-social-cohesi>

Skandinaviska Enskilda Banken (2018), *Nordic Outlook: November 2018*, 02/11/2018, <https://sebgroupp.com/siteassets/hugin/documents/2018/20181113-seb-nordic-outlook-continued-global-expansion-but-supply-side-restrictions-pose-risks-en-1-httpcwwshuginonlinecoms1208pr2018112225333xml.pdf>

Stiglitz, J. (2014) *Leaders and followers: Perspectives on the Nordic model and the economics of innovation*, *Journal of Public Economics*, Elsevier, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272714001984>

Stokke, T. A. and Thornqvist, C. (2001) *Strikes and Collective Bargaining in the Nordic Countries*, *European Journal of Industrial Relations*, 7(3), pp. 245–267

Storm, S. and Naastepad C.W.M (2012), *Macroeconomics Beyond the NAIRU*, Cambridge, Harvard University Press

Sweden National Mediation Office (2012), Collective bargaining agreement, 11/09/2018, <http://www.mi.se>

Teigen, M. and Skjeie, H. (2017), The Nordic Gender Equality Model, In: Oddbjørn Knutsen (ed.). *The Nordic Models in Political Science. Challenged, but still viable?*

Bergen: Fagbokforlaget, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2467492/The%2BNordic%2BG%20ender%2BEquality%2BModel%2BChap%2B5.pdf?sequence=4>

The Economist (2013), Special Report, The Nordic countries, 18/10/2018,
https://www.economist.com/sites/default/files/20130202_nordic_countries.pdf

Tomala, M. (2014), Economic competitiveness of the Nordic countries, *The Arctic and Nordic Countries in the World of Economy and Politics*, (18) pp. 25-37, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6076/421_2-M.Tomala.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Trading Economics (2018), Finland Unemployment Rate 1950-2018, 28/08/2018,
<https://tradingeconomics.com/finland/unemployment-rate>

Trading Economics (2018), Sweden Unemployment Rate 1980-2018, 28/08/2018,
<https://tradingeconomics.com/sweden/unemployment-rate>

Transparency International (2017), Corruption Perceptions Index 2017, 12/09/2017,
https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017#table

Valkonen, T. and Vihriälä V. (eds.) (2014), *The Nordic model – challenged but capable of reform*, Nordic Council of Ministers 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:715939/FULLTEXT02.pdf>

Vartianen, J. (2011), Nordic Collective Agreements – A Continuous Institution in a Changing Economic Environment, in Lars Mjøset (ed.) *The Nordic Varieties of Capitalism*, Comparative Social Research, Emerald Group Publishing Limited (28), pp.331–363, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/S0195-6310%282011%290000028010>

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2018), HUMAN DEVELOPMENT REPORTS - Human Development Index (HDI), 10/09/2018,
<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Uslaner, E. M. (2018), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Oxford, Oxford University Press

World Bank Institute (2005), '*The Scandinavian Model and Economic Development*', Development Outreach, Special Report, 25/10/2018, <https://www.frisch.uio.no/publikasjoner/pdf/TheScandinavianModelandEconomicDevelopment.pdf>